

Zondag 18 oktober 1914 – ochtendeditie

Proclamatie.

Terugkeer Belgische vluchtelingen.

De burgemeester van Rotterdam maakt bekend dat het overleg van de Nederlandse regering met het Duitse Opperbestuur omtrent de terugkeer der Belgische vluchtelingen tot een gunstig resultaat heeft geleid.

De terugkeer is toegestaan, niet alleen naar Antwerpen en omgeving, maar naar heel België.

Hiervan zijn alleen uitgezonderd dienstplichtige mannen, die bij terugkeer als krijgsgevangenen zullen worden beschouwd.

De burgemeester wekt thans de vluchtelingen op, terug te keren naar hun land, in wiens belang het is dat de gewone gang van zaken spoedig wordt hervat.

De burgemeester hoopt dat alle Rotterdamse burgers die vluchtelingen hebben gehuisvest, met hem in deze geest zullen meewerken. Hij nodigt deze burgers uit aan een der politiebureaus of -posten op te geven of de door hen gehuisveste vluchtelingen bereid zijn terug te keren.

Treinen lopen weer van Roosendaal naar Antwerpen en in die stad zijn ruimschoots voldoende levensmiddelen aanwezig.

Rotterdam, 17 oktober 1914.

De burgemeester voornoemd,

Zimmermann.

Over het bezoek, dat hare Majesteit de koningin-moeder gisterenmiddag te 3 uur heeft gebracht aan het toevluchtsoord voor Belgische vluchtelingen in het circus te Scheveningen wordt ons nader gemeld:

Hare Majesteit was vergezeld van de grootmeester jhr. S.M.S. de Ranitz, de kamerheer graaf van Limburg Styrum en de hofdame jonkvr. Van de Poll.

H.M. werd ontvangen door de burgemeester van Den Haag, jhr. Mr. Dr. Van Karnebeek, en de voorzitter van het comité voor de verpleging der vluchtelingen, de heer Penn. Aan H.M. werden voorgesteld de dames en heren van het comité, mevrouw van Beusekom en zuster Pierson, die zich meer in het bijzonder belast hebben met de huishoudelijke en hygiënische dienst, mevrouw Penn, mevrouw Maury, mej. Van Elzelingen en de heren Mr. Lismann en meester Varenkamp, leden van de Haagse gemeenteraad, en de secretaris, vanwege de gemeente aan het comité toegevoegd, de heer Robin.

Deer heer Penn las een welkomstgroet van de vluchtelingen voor.

Geleid door de heer Penn, de burgemeester, de dames Van Beusekom en Pierson en gevolgd door het comité, bezocht H.M. bijna alle kamers op de corridors, waarin de vluchtelingen eerbiedig geschaard stonden. H.M. informeerde naar aller gezondheid en vooral naar die van de kinderen. Hier en daar gaf H.M. moederlijke raadgevingen op hygiënisch gebied en ondervroeg vluchtelingen naar hun ervaringen.

Na de bezichtiging van de huisvesting, die H.M. roemde, werden in ogeschouw genomen het magazijn van kleren, beddengoed enz. en de provisiekamer met grote voorraden geschonken voor de

vluchtelingen. Voorts de kookplaats, waar aan H.M. werd voorgesteld de heer Kemper, die welwillend het toezicht op de bereiding van de voeding heeft op zich genomen.

Op de terugweg door het circus komende, vond H.M. daar alle vluchtelingen rondom de manege op de rangen geschaard.

Bij Hare Majesteits vertrek uit de manege werd een indrukwekkend hoera! aangeheven, gepaard met handgeklap.

H.M. liet zich zeer waarderend uit over de inrichting van het gebouw en de getroffen maatregelen en dankte zeer voor de genomen moeite.

De talrijke menigte buiten het gebouw juichte H.M. bij haar vertrek luid toe.

Na het vertrek van de Koningin Moeder dankte jhr. De Ranitz namens H.M. in zeer beminnelijke woorden de vluchtelingen voor de groet, welke zij H.M. bij haar komst deden toekomen. De grootmeester zegde verder, dat H.M. hoopte, dat de omstandigheden spoedig zodanig mochten zijn, dat de vluchtelingen naar hun vaderland konden terugkeren om hun maatschappelijke arbeid te hervatten.

Geïnterneerden.

Met een extra trein zijn gisteren ruim 200 Belgische geïnterneerden van Vlissingen naar Harderwijk vervoerd.

Belgische vluchtelingen.

Naar wij vernemen, is de gezondheidstoestand in het zuiden des lands voor het oogenblik althans vrij gunstig en blijven roodvonk en difteritis, onder de vluchtelingen voorgekomen, zich tot enkele

gevallen beperken. Zoveel mogelijk wordt voor afzondering en ontsmetting zorg gedragen.

Aan het Dagblad van Noordbrabant wordt medegedeeld, dat mgr. Lauwerijs en mgr. Van Roey, vicarissen-generaal van het aartsbisdom Mechelen, gisterenmorgen zijn vertrokken naar Antwerpen, en dat het de wens van kardinaal Mercier is, dat de priesters naar hun parochies terugkeren.

Voor de Belgische slachtoffers.

Het Nederlandse comité tot steun van de Belgische en andere slachtoffers wijst er op, dat zowel bij het instellen van de regeringscommissie als van de gemeentelijke commissie voor Amsterdam geenszins de bedoeling heeft voorgezet, het werk der liefdadigheid verder stop te zetten. Integendeel, er wordt gerekend op aller mildheid. En in dit vertrouwen roept het Nederlandse comité al zijn landgenoten toe. De noden zijn groter dan ooit. Geef ons wat ge missen kunt ten bate van hen, die niets meer bezitten. Het adres van de penningmeester, Mr. G. J. Fabius, is Kasvereniging, Amsterdam

Wie zijn giften wil schenken in de vorm van kledingstukken wordt verzocht ze te zenden aan de afdeling kleding, thans gehuisvest in het hulpgebouw Bijenkorf, Damrak, Amsterdam, ingang Beursstraat.

Het comité wijst met nadruk op het verkeerde van giften in geld of goed ter hand te stellen aan onbekende personen.

Voor de goede afdoening van de correspondentie verdient het aanbeveling, deze te adresseren aan het secretariaat van het comité, Kalverstraat 64, (telefoon Noord 2721), Amsterdam, behoudens die brieven, waaromtrent van de zijde der betreffende onderafdeling om directe doorzending is verzocht.

Blijkens de 10e verantwoording van de penningmeester is er tot dusver binnengekomen: 169.205 gulden, 4558 frank en 98 mark.

Amsterdam. In de asielen.

De Belgische vluchtelingen zijn nu ruim een week onze gasten. Ze zijn uitgerust en gekalmeerd in een veilige, vriendelijke en gulle omgeving, door goede verzorging van allerlei aard. De in allerijl ingerichte asielen in loodsen en fabrieken, kerken, zalen, woningen, enz. enz., zijn wat meer in overeenstemming gebracht met hun nieuwe, ofschoon tijdelijke, bestemming, terwijl het leven in elk der toevluchtsoorden thans min of meer naar vaste wetten geregeld is. Na de wilde, wanhopige vlucht leven deze Belgen nu weer in een ordelijke, welverzekerde, kleine maatschappij.

Wij hebben een dezer dagen enkele van de zeer talrijke asielen bezocht, teneinde ons nog eens op de hoogte te stellen, hoe de toestand thans is, en wij zijn huiswaarts gegaan met de meest aangename indrukken. Natuurlijk leven de onderscheiden groepen van uitgewekenen hier ter stede onder verschillende omstandigheden. Dat hangt samen met het gebouw, waarin ze zijn ondergebracht, met de buurt waar het gebouw staat, met de opvattingen van degenen, die het bewind voeren enz. enz. Wie bv. in het gerieflijk, vrolijk gebouw van de Amsterdamse IJclub gelogeerd is, en zo van tijd tot tijd op het zonnige grasveld een voetbalmatch Holland-België te zien krijgt, tussen verzorgers en verzorgden, heeft zonder twijfel een aangener verblijfplaats dan de vluchtelingen in de wel schilderachtige, maar als asielen eigenlijk niet bruikbare Oude Zijdskapel, waar de ruimte zo beperkt is dat de Rode Kruisledikanten hoog bovenop de "Herenbanken" moesten worden gezet. En ook is het gebouw wat schemerig en bedompt, vooral voor kinderen. Maar anderzijds krijgen de mensen hier, in de oudste protestantse Kerk van

Amsterdam, van tijd tot tijd mooie orgelmuziek te horen, en dat is weer een winst aan hun kant.

Ook zal menigeen een tehuis in onze drukke city of in een onzer fraaie luxewijken verkiezen boven een onderdak bv. op de afgelegen en in deze dagen al aardig koude IJ-kade, waarnaar men telkens met de pont moet oversteken, hoe royaal men het overigens vooral bij de “Nederland” ook moge hebben.

En in de derde plaats: terwijl het ene hoofd zijn best zal doen om de mensen wat afleiding te verschaffen, bv. door het organiseren van gezellige avondjes, zoals er dezer dagen een in de diamantslijperij van Van Dam plaats had, moet een ander niets van al die “poppenkasterij” hebben. Wij vernamen bv. van een der leiders, uit diens eigen mond, dat hij bedankt had voor het aanbod van iemand die “gratis en om niet” een bioscoopvertoning voor de vluchtelingen wilde geven. We moeten de mensen niet verwennen, oordeelde hij, en ook moest men z.i. de tegenstelling tussen het lot van onze eigen werklozen en dat van de Belgische vluchtelingen niet al te scherp maken ...

Zo heeft de een het dus wel eens prettiger en gezelliger dan de ander, maar zonder uitzondering genieten allen een uitnemende verzorging, dankzij de voortdurende steun der burgerij, in geld zowel als in natura, en de toewijding der vrijwillige hulpkrachten, die zich dag aan dag blijven beschikbaar stellen voor het liefdewerk. De geestdrift, om de vluchtelingen uit België te helpen, blijft ook in de hoofdstad aanhouden. Geen boterham, die niet “gestoffeerd” is, en ‘s middags aan tafel ontbreken nimmer de drie factoren, die de rijkdom van de burgertafel uitmaken: aardappelen, vlees en groente! En toen de zenuwen tot kalmte kwamen, is bij de meesten de trek al spoedig teruggekeerd. “Ze eten mij de oren van het hoofd!” Zegde glimlachend de dikke hofmeester van de Nederland. “Er zijn er, die ‘s

middags tweemaal met een bord komen, en zolang er voorraad is, schep ik ze maar op!”

Ook in andere opzichten is de lichamelijke verzorging uitstekend. Ieder gaat geregeld baden, en er is doorlopend geneeskundig toezicht. De zieken worden zoveel mogelijk afgezonderd en zorgvuldig behandeld, en alle duizenden gezonden zijn dezer dagen gevaccineerd of de gerevaccineerd. En - dat vergat ik nog te vertellen - geen man behoeft te lopen met een ongeschoren gezicht, want de barbiers in de buurt der asielen hebben ook al samengespannen en verlenen even belangeloos hun diensten als alle andere helpers en helpsters.

Een gelukkig voorbeeld van de zeer praktische, handige wijze, waarop een eenvoudig leegstaand gebouw, dat natuurlijk niet op het logies van mensen berekend was, tot verblijfplaats van enige honderden voor dag en nacht kan worden ingericht, levert het tentoonstellingsgebouw van de Onafhankelijken, aan de Amstelveense weg, dat thans een groot aantal “afhankelijken” herbergt. Wij willen er iets van vertellen, omdat dit verhaal tevens een denkbeeld kan geven van het dagelijks leven in de meeste der toevluchtsoorden voor Belgen hier ter stede, en omdat het wellicht bijzonderheden bevat, waarmee andere asielen hun voordeel kunnen doen.

De inrichting herinnert door haar organisatie aan een ziekenhuis. Er is een hoofdzuster en er zijn zaalzusters. Iedere morgen wordt de “directeur” rondgeleid door de verschillende afdelingen, om zich op de hoogte te stellen van de toestand, door persoonlijk onderhoud, zowel met het verplegend personeel als met de verpleegden.

Om zes uur ‘s morgens is er réveille; om 8 uur vindt het ontbijt plaats, om 12 u 30 noenmaal, om 6 uur het avondeten. De vrouwen gaan ‘s

avonds om 8 uur naar bed, de mannen om 9 uur. De beide geslachten slapen gescheiden, en er is ook 's nachts toezicht.

De corveediensten worden steeds verricht door dezelfde mannen en vrouwen: Belgische vluchtelingen, die met dat werk vertrouwd waren. Zij genieten er een extra beloning voor. Tot deze corveediensten (het opmaken van de bedden, het dweilen van de vloeren, het rein houden van de privaten, enz. enz.) behoort natuurlijk niet het werk in de "koude" keuken. Het warmen van melk voor de zuigelingen, het koffie zetten en boterhammen maken geschiedt door een aantal dames, merendeels kunstenaressen. Niemand minder dan Thérèse van Duijl-Schwartzne sneed een dezer dagen de boterhammen. Trouwens, ook onder de mannelijke medewerkers zijn verschillende artiesten. Er schijnt een verband te bestaan tussen de eigenlijke bestemming van het gebouw voor tentoonstelling van kunstwerken en de maatschappelijke werkkring, of wil men liever: de roeping van de helpsters en helpers.

Het middageten, dit zij hier even aangestipt, komt van elders, omdat voor de bereiding daarvan hier de gelegenheid ontbreekt. Andere toevluchtsoorden verkeren, wat dit betreft, in gunstiger conditie.

Het gebouw is (en was reeds vroeger) door schotten in kleinere ruimten verdeeld. Daardoor heeft het iets huiselijks. De strolegers zijn door soldaten en vluchtelingen in een houten kader gezet. Dit bevordert de netheid en is ook aangenamer voor de verpleegden, omdat ieders legerstede nu behoorlijk is aangegeven. Het wassen kan 's morgens zowel binnen als buiten het gebouw geschieden; er zijn kranen in overvloed aangebracht. Achter het gebouw zijn privaten getimmerd. 's Nachts kan ook worden gebruik gemaakt van WC's in het gebouw. De verwarming geschiedt door kachels, de verlichting door gaslicht. In het gebouw van elke afdeling staan lange tafels met stoelen. Hier gebruikt men de maaltijden en brengt men

het overige deel van de dag door, voor zover men niet het naburige Vondelpark intrekt, of nog verder de stad inwandelt.

Er is een welvoorzien kledingmagazijn. Reparaties geschieden door twee Belgische kleermakers, mede tot de bevolking van het toevluchtsoord behorend, terwijl twee schoenmakers, eveneens uitgewekenen, de kapotte schoenen herstellen. Natuurlijk gaan de vrouwen zelf ook aan de machine zitten en nemen zij telkens draad en naald ter hand, en bovendien hebben zij te zorgen voor het wassen van het linnengoed. Voor het drogen van de natte was dient het kleine afgerasterde kampje in de nabijheid, dat anders voor paardensport gebruikt wordt.

De logés beschikken over hun volledige vrijheid binnen de vastgestelde uren. Cafébezoek is om allerlei redenen verboden.

In het asiel staan verschillende gezelschapsspelen te hunner beschikking, en ook vinden zij er allerlei lectuur. Ten opzichte hiervan stelt het bestuur zich op strikt neutraal standpunt. Wie bv. Het Volk wil lezen wordt daartoe in de gelegenheid gesteld. Anderzijds, dit moge hier dadelijk aan worden toegevoegd, bevordert men ook de geestelijke verzorging der vluchtelingen, die meest tot de rooms-katholieke godsdienst behoren. Ook de ontspanning wordt niet vergeten. Heden zou er een feestvoorstelling worden georganiseerd door verschillende verpleegden zelf.

Voor de kinderen is er een afzonderlijke, welvoorzien spelgoedafdeling en verschillende dames hebben zich beschikbaar gesteld om de kleintjes bezig te houden, met fröbelen of het een of ander spelletje. De grootsten oefenen zich in het brieven schrijven, en roerend is soms de inhoud van zulke kaartjes. Eén schreef er aan de dame van het comité:

Amsterdam, 15 december 1914.

“Leve madame,

“Ik ben zo blij dat we hier in ons geluk gekomen zijn; hetgeen dat wij hier krijgen zijn wij heel tevreden over, en ik ben zo blij dat we hier beddengoed gekregen hebben. Want anders zou wij onder de blauwe hemel moeten slapen. Als wij van Berlaar gekomen zijn, zijn wij eerst naar Lier gekomen en daar mochten wij niet in, en dan zijn wij langs Kessel gekomen, en dan zijn we naar Bergoem gekomen, en in Bergoem hebben wij twee nachten in een: kolenkot geslapen. En dan zijn wij in Antwerpen aangekomen; in Prinslebol daar hebben wij een nacht in de kelder geslapen, en als we op weg naar Holland kwamen hebben wij een nacht en een dag in een beestenwagen gezeten. En dan zijn wij met de nacht in Holland aangekomen. Ik bedank u voor al uw goedheid.”

En een ander briefje, blijkens het schrift van een jonger kind, is in zijn korthed nog treffender. “Met hanenpoten en mensenbenen”, zoals dat heet, en rijkelijk sproeiend met inkt, schreef zij deze betuiging van erkentelijkheid neer, die, men behoeft er niet aan te twijfelen, rechtstreeks kwam uit haar dankbaar hartje.

“Lieve mevrouw,

“Ik heb u zo lief en ik heb u zo gaarne omdat je ons zo lief hebt, en omdat ge ons zoveel geeft voor gezondheid; en ge geeft ons alles voor niet, ik zal veel voor alle twee goed bidden.”

’s-Gravenhage. Een gemeentelijk interneringsoord.

Dezer dagen is gemeld, dat de gemeentelijke overheid het raadzaam gevonden heeft, verschillende Belgische uitgewekenen, die zich hier ter stede in toevluchtsoorden als anderszins bevinden, en wiens

samenzijn met de andere vluchtelingen om verschillende redenen minder wenselijk werd geoordeeld, in een afzonderlijke inrichting onder te brengen. Thans kan worden meegedeeld, dat onder de benaming van gemeentelijk interneringsdepot zulk een inrichting is gevestigd in de gemeentelijke school aan de Hondiusstraat, welke vrijdag door de schoolbevolking is ontruimd en dadelijk daarna door gemeentewerken voor het doel werd ingericht. Gisteren namiddag kon er de laatste hand aan gelegd worden, en tegen 3 uur kon een zeker getal daarvoor in aanmerking komende uitgewekenen dit depot betrekken.

De schoolkinderen zijn over enige andere scholen verdeeld.

In de inrichting worden mannen en vrouwen geheel afgescheiden gehouden, en die afscheiding is ook doorgevoerd op het zeer ruime veld, dat, grenzende aan de gemeentelijke gasfabriek, in gewone tijden dient tot openbare speelplaats en voor openluchtspel en thans zal dienen om de geïnterneerden van tijd tot tijd in de frisse lucht te kunnen brengen. Het veld is door een prikkeldraadafscheiding in twee gelijke helften verdeeld, en in onmiddellijke verbinding met het depot gebracht.

De slaapvertrekken zijn eenvoudig ingericht, maar flink ruim. Langs de wanden zijn matrassen gelegd met warme dekking. In beide afdelingen is een ruim lokaal voor gezamenlijk verkeer en waarin tevens de maaltijden zullen worden gebruikt, die spijskokerijen zullen leveren.

Bij de ingang tot het depot is een agentenwacht van het bewakingsdetachement der politie, dat bestaat uit een brigadier en agenten.

Er is een eenvoudige gasverlichting aangebracht, en als het kouder wordt, zal in stookgelegenheid worden voorzien, behalve in de slaapvertrekken.

Er zijn een oppasser en een oppasseres over de geïnterneerden aangesteld.

In de vertrekken zijn door de hoofdcommissaris van politie ondertekende reglementen opgehangen, bevattende voorschriften omtrent gedrag, reinheid, enz., en het verbod om het depot zonder toestemming te verlaten.

Het interneringsdepot staat onder leiding van de chef der recherche aan wie een inspecteur der centrale politie is toegevoegd.

De geïnterneerden die gisteren namiddag het gebouw hebben betrokken, kwamen voor het merendeel uit het tijdelijke asiel in het circusgebouw te Scheveningen en enkelen uit andere toevluchtsoorden.

Er is plaats in het depot voor een 150-tal personen.

Belgische vluchtelingen.

De burgemeester heeft, gelet op de daartoe strekkende opdracht van de regering, tot de Belgische uitgewekenen, die van de gelegenheid om van regeringswege in België terug te keren, wensden gebruik te maken, het verzoek gericht, daarvan zo spoedig mogelijk opgave te doen of te laten doen aan de afdeling algemene zaken ter gemeentesecretarie, Korte Voorhout n° 5, tel. 2130.

Met grote hartelijkheid zijn de Belgische vluchtelingen hier ontvangen; belangeloos namen velen hen op; aanzienlijke sommen werden te hunnen bate gestort. Ook verschillende hoteliers hebben

in deze dagen blijk gegeven van grote humaniteit. Eén uitzondering kwam ons ter ore. In Den Haag, in het hartje der stad, in een hotel, waarvan de naam (van een bevriende mogendheid) juist zou hebben doen vermoeden, dat Belgische gasten daar op grote welwillendheid zouden kunnen staat maken, heeft de hotelier zich niet ontzien, brieven van Belgische vluchtelingen (die voor lagere prijs elders huisvesting hadden bekomen, na de hotelrekening ten volle te hebben voldaan) achter te houden en de afgifte van die correspondentie, welke voor de betrokkenen van groot belang kon zijn, onder allerlei voorwendsels te weigeren. Ja, hij heeft het niet daarbij gelaten, maar zelfs van zijn vuisten gebruik gemaakt tegen een weerloos moedertje. In het land, waar alle anderen zich beijveren, de Belgische vluchtelingen met raad en daad bij te staan, mogen deze handelingen worden gesignaleerd. De naam van de hotelier en van de betrokken gasten (een Luikse doktersfamilie) zijn ons bekend.

De Duitsers in Frankrijk.

Parijs, 17 oktober. Het officiële communiqué van hedenmiddag 3 uur luidt:

In België zijn de Duitse troepen, die West-Vlaanderen bezetten niet voorbij de lijn Oostende-Torhout-Roeselare-Menen gekomen.

Hun hoofdmacht staat tegenover onze linkervleugel. In de streek om leper is geen wijziging gekomen in de staat van zaken.

Parijs, 17 oktober. De voorzitter van de Parijse gemeenteraad, Mithouard, en de president van de algemene raad van het Seine-departement, Chenest, hebben zich heden naar Havre begeven om aan de thans daar ter stede gevestigde Belgische regering de dank en de bewondering te betuigen, die de inwoners van Parijs en van het

Seine-departement voor de Belgische regering en het Belgische volk koesteren.

Minister de Broqueville, omringd door de leden van het Belgische ministerie, beantwoordde de toespraken van Mithouard en Chenest in bewogen termen.

Van de Limburgse grens.

Maastricht, 17 oktober. Een heden in het Belgische consulaat gehouden conferentie met de heer van Hougaerden bevestigt wat ik u reeds heb geseind over de nieuwe Belgische bankbiljetten. Een bekendmaking van de consul zal volgen.

In het consulaat hing vandaag een aankondiging van de burgemeester, dat de Belgische vluchtelingen welke naar Antwerpen en omgeving wensden terug te keren en geen middelen hebben, op het stadhuis een bewijs van onvermogen kunnen krijgen en daarop gratis vervoer zullen hebben tot Essen.

Per auto naar Antwerpen.

Een medewerker schrijft ons:

Dank zij de welwillendheid van de directeur van de Rotterdamse Auto-Maatschappij, was ik in de gelegenheid gisteren een tocht in een auto onder Hollandse "vlag" te maken. Het woord "vlag" is in dit geval niet letterlijk op te vatten, het wil slechts zeggen, dat de auto's al naar hun nationaliteit anders behandeld worden. Een Hollandse autopas, en een Hollands teken op de arm van de chauffeur, garanderen de auto niet slechts vrije en ongestoorde reis naar Antwerpen, doch een zeer voorkomende ontvangst van alle Duitse overheden.

Onze auto vertrok gisteren, vrijdag, om 9 uur van de Wijnstraat in Rotterdam en kwam om 2 uur in de namiddag in Antwerpen op de Keizerlei aan. De terugreis was ongeveer een uur sneller, duurde dus in het geheel slechts vier uur, omdat wij niet, zoals op de heenreis, op de veerpont bij Willemsdorp behoeften te wachten.

De weg naar Antwerpen zag er geheel anders uit dan gewoonlijk. De anders zo stille landwegen waren op vele plaatsen zo levendig als in een grote stad. Voetgangers, zonder en met bagage, mensen die de reis per fiets maakten, met een kind of bagage achterop, grote en kleine wagens, met een menigte inzittenden (meest vrouwen, kinderen en oude mannen), met meubelen, beddengoed en bedden, trokken in een lange rij voort. Men zag er onder hen van allerlei standen, meest arbeiders en boeren, maar ook geestelijken en nonnen. De verhuizing van hen die we ontmoetten, droeg nog een bijzonder karakter, omdat de reis eigenlijk heen en terug ging. De ene groep trok in de richting van de Nederlandse grens, de andere in de richting naar Antwerpen. Het aantal der naar Antwerpen terugkerende vluchtelingen scheen ongeveer even groot te zijn als het aantal dat naar Holland trok, terwijl de volgende dag, zaterdag, toen wij naar Rotterdam terugkeerden, bijna geen nieuwe vluchtelingen te bemerken waren, en de buitengewoon grote stroom voetgangers zich bijna uitsluitend naar België bewoog. Klaarblijkelijk hebben de vluchtelingen geruststellende berichten uit Antwerpen ontvangen, die hen tot terugkeer bewegen.

Tussen de wagens der vluchtelingen reden van tijd tot tijd auto's van het Hollandse steuncomité of van het Hollandse Rode Kruis. Naar brood vooral staken de vluchtelingen gretig de handen uit. Vele vluchtelingen kampeerden nog steeds in de velden, vooral bij Bergen op Zoom. Daar stonden lange rijen woonwagens en tenten, maar ook kleine bakkerswagens dienden niet slechts voor vervoermiddel, maar

ook voor slaap- en woonplaats. Op het veld zagen we boven vuurtjes aan braadspitten bakken en braden, alles wat er te krijgen was.

Bij de grens bleek ons de Duitse pasrevisie tamelijk slap.

De Duitse soldaten, die in België de wacht hielden, behoorden voor het grootste deel tot de marine. Later in Antwerpen zegde een Duits marineofficier tegen mij: Antwerpen is een havenstad en daarom hebben wij er een marinedivisie heen gezonden. In de Antwerpse voorstad Merksem, waar wij eerst kwamen, was de toestand vrij normaal.

Wel was menig huis gesloten, maar verder was het verkeer op de straat, voor een voorstad, tamelijk levendig. Eerst in de binnenstad veranderde het beeld. Vooral de elegante Kunstlaan en de Industrielaan, de woonplaatsen van de gegoeden, zagen er verlaten uit, daar bijna al de mooie, grote huizen gesloten waren. Slechts de consulaten waren bewoond.

Ook de meeste handelshuizen waren gesloten, vooral de grote, mooie. Maar ook hier zijn er uitzonderingen en er zijn nu reeds in Antwerpen veel winkels van voedingsmiddelen, slagerijen, groenten-, sigaren- en klerenwinkels open. En dat zowel in de zijstraten als in de hoofdstraten

De meeste hotels en restaurants zijn nog steeds gesloten, maar sommige hotels, vooral op de Keizerlei hebben hun bedrijf hervat. Bijvoorbeeld het hotel Wagner, Grand hotel de Londres, Hotel Luxembourg. Het grote hotel Weber, over welks eigenaar destijds zulke eigenaardige verhalen in omloop waren (hij heette eerst in Antwerpen doodgeschoten en werd toen levend in Rotterdam gevonden na eerst einde augustus Antwerpen te hebben verlaten) is door de Duitse bezetting in verwaarloosde toestand gevonden. Het

hotel is thans als kwartier van marinetroepen in gebruik genomen en een tamelijk sterke wacht staat er nu, zoals voor alle andere hotels, waar officieren wonen. Overigens is in de hele stad van militairen niet veel te bemerken. Het meest door militairen bezet is nog de Keizerlei, verder het stadhuis, waar de kommandantur zich bevindt en het gouverneurspaleis. Voorts staan talrijke posten bij het station en bij de havens. De soldaten zijn in de kazerne ondergebracht.

Het straatverkeer is op de meeste plaatsen niet levendig, maar 's namiddags is het hier en daar nogal druk, vooral op het Stadhuisplein, waar een massa liefhebbers voor een pas zich voor het kantoor van de stadscommandant verdringen. De stroom van deze mensen is steeds zo groot, dat velen wel een halve dag nodig zullen hebben om tot het kantoor van de commandant, dat zich op het ogenblik in de vergaderzaal van de gemeenteraad bevindt, toegelaten te worden.

Nog dichter dan gewoonlijk was vrijdagnamiddag het Stadhuisplein bezet, toen de Duitse militaire muziek er een uitvoering gaf.

Tegen de avond verandert het beeld van de stad aanmerkelijk, daar om 8 uur alle restaurants gesloten en om 9 uur alle ingezetenen in huis moeten zijn.

Voedingsmiddelen zijn in ruime mate voorhanden en de geopende slagerijen, bakkerijen enzovoort stullen hun waren overvloedig uit. Hoogst onaangenaam is echter het gebrek aan water. Gedurende het bombardement zijn namelijk de filterwerken van de waterleiding beschadigd, waardoor de gehele watervoorziening gestoord is. Het bestuur doet echter ernstige pogingen dit gebrek te verhelpen, hoewel dat door het moeilijke technische werk niet in een paar dagen kan gebeuren. Voor het ogenblik moet men zich met pompwater vergenoegen.

Over het algemeen is het met de gezondheidstoestand tamelijk goed gesteld. De door Duitse militaire artsen vastgestelde gevallen van tyfus en pokken zijn tot nu toe zeer weinig voorgekomen.

Er liggen op het ogenblik ongeveer 600 gewonde soldaten in Antwerpen. Een deel van hen zijn Belgen, die natuurlijk krijgsgevangenen zijn. De meeste verwondingen zijn, naar mij een Duits oberst-artz mededeelde, hoofd- en hand- of voorarmverwondingen. Zeldzamer zijn de borst- en buikschoten. De schoten in de borst genezen bijna alle. Die in de buik genezen menigmaal maar zijn veel zeldzamer.

Vele Duitse officieren hebben mij verzekerd, dat men slechts noodgedwongen tot beschieting van de stad is overgegaan en men moet werkelijk de juistheid van het Duitse geschut bewonderen, dat op bepaalde punten het vuur geconcentreerd heeft. De door het bombardement vernielde huizen zien eruit alsof ze tot de grond zijn afgebrand. Er zijn slechts kale muren over. Van vele huizen roken de puinhopen nog. Van het paleis van Justitie is het achtergedeelte in het midden sterk beschadigd. De glazen van bijna alle omliggende huizen zijn gesprongen, vooral in de Damhouderstraat.

De Zeppelin-kruisers hebben wel op zeer vele plaatsen in de stad bommen geworpen, maar hun uitwerking is niet groot geweest: gesprongen ruiten en een aantal kleine en hier en daar ook grote gaten in de muur. Van gemeentewege verzekerde men mij, dat de opgaven over het aantal vluchtelingen zeer overdreven zijn. Op zijn minst moet de helft van de inwoners achtergebleven zijn. De terugkeer begint reeds, al gebeurt het ook tamelijk langzaam. Tot nu toe zullen enige duizenden teruggekeerd zijn. De omstandigheden zijn zeer goed voor een terugkeer. De verhouding van de militairen tegenover de bevolking is volkomen correct en van botsingen hoort men niets. Ook wat de taal betreft is men volkomen vrij. Ik heb niet

alleen veel Frans en Vlaams, maar hier en daar ook Engels horen spreken. De geruststellende verklaringen van de Duitse militaire overheid zijn overal aangeplakt.

Een der aan de gouverneur van Antwerpen toegevoegde officieren verklaarde mij, dat voor enig militair doel de terugkerende burgerlijke bevolking, niet in het minst nodig was. Wanneer wij toch, zegde de officier, al het mogelijke willen doen om de terugkeer van de burgerlijke bevolking te vergemakkelijken, dan doen wij dat uit louter menslievende overwegingen. Onze soldaten staan in tucht bij geen leger ter wereld achter, tucht moeten wij daarom ook van de burgerlijke bevolking verlangen.

Leven en eigendom zullen zeker niet gekrenkt worden, wanneer de bevolking de voorschriften van het bestuur nakomt. Van een oorlogsschatting is tot nog toe geen sprake, maar wanneer zij geheven wordt, dan zullen zij, die op die tijd buitenlands vertoefden, ze niet kunnen ontgaan. Wij zijn geen barbaren, herhaalden de oversten en doen slechts, wat het krijgsrecht toelaat.

Wij zijn in Antwerpen door de kracht van de wapens gekomen en we zullen door het herstellen van de forten, misschien in acht dagen, reeds zo ver zijn, dat men ons van hier niet zo gemakkelijk zal kunnen verdrijven. Temeer ook daarom zouden wij gaarne onze verstandhouding tot de bevolking zo spoedig mogelijk normaal maken.

Hongersnood in België.

Het Duitse gezantschap te 's-Gravenhage deelt mede:

Het Belgische gezantschap in Den Haag heeft op de 10e oktober in de Hollandse pers een officieel communiqué gepubliceerd, waarin zij mededeelt dat er in het door Duitse troepen bezette deel van België

een hongersnood zou zijn uitgebroken. Evenals in Luik en in Brussel zou de Belgische bevolking ook in de provincies Namen, Luxemburg en Henegouwen aan de noodzakelijkste levensmiddelen gebrek hebben. In hetzelfde communiqué werd er op gewezen, dat het Duitse legerbestuur onder het schenden van artikel 48 van de Haagse Conventie, de Belgische bevolking zou laten verhongeren, nadat zij haar van alle hulpbronnen zou hebben afgesneden.

Het Duitse gezantschap ziet zich genoodzaakt tegenover deze beweringen de volgende, met de Nederlandse regering gewisselde stukken te publiceren.

Deze documenten bewijzen, dat het Duitse legerbestuur in tegenstelling met bovengenoemde mededelingen, sinds het uitbreken van de oorlog, steeds eraan heeft gedacht alle veiligheidsmaatregelen te nemen om een eventueel noodlijdende toestand van het Belgische volk te verhinderen. Het kan zijn, dat deze maatregelen niet het succes hebben gehad, dat men ervan verwachtte in het belang van het Belgische volk. De reden daarvan kan men echter duidelijk opmaken uit de gewijzigde nota's. In elk geval ziet men daaruit, dat het Duitse legerbestuur er geen schuld aan heeft. De nota's, waarvan hierboven sprake was, luiden uit het Frans vertaald:

Van het keizerlijk Duits gezantschap aan de jhr. Loudon, minister
van Buitenlandse Zaken.

Den Haag, 15 augustus 1914.

Mijheer de minister,

Het is te voorzien, dat de oorlog en zijn verwoestingen weldra de grootste ellende met zich zullen brengen onder de bewoners van het zuidelijk deel van België. Ofschoon deze gebeurlijkheid betreurend,

zal het oppergezag van het Duitse leger niet in staat zijn om te helpen bij de tegenwoordige stand van zaken. De keizerlijke regering erkent dat van het standpunt van menselijkheid de plicht wordt opgelegd, alles te doen wat in haar macht is om deze dreigende ellende te voorkomen.

Ze nodigt de Nederlandse regering uit, zulke maatregelen te nemen, die haar nuttig zouden schijnen om aan de Maas levensmiddelen en mondvoorraad te verzamelen, die de Belgische bevolking kunnen voeden. Het oppergezag van het Duitse leger is van zijn kant bereid de spoorwegtransportmiddelen te leveren, zodra het meent, erover te kunnen beschikken.

Het vorengenoemde op bevel van mijn regering ter kennis van Uwe Excellentie brengende, maak ik van deze gelegenheid gebruik om U, Mijnheer de minister, de verzekering mijner hoogachting te geven.

(Was getekend) von Müller.

Aan zijne excellentie jhr. Loudon, minister van buitenlandse zaken.

Ministerie van buitenlandse zaken aan de Duitse gezant, zijne
excellentie von Müller.

Den Haag, 17 augustus 1914.

Mijnheer de minister,

Door haar nota van de 15^e dezer heeft Uwe excellentie mij wel in kennis willen stellen van de ellende, die de oorlog en zijn verwoestingen noodlottiglijk onder de bewoners van een groot deel

van België zullen brengen, evenals van de verlichting, die de regering der Koningin er in zou kunnen aanbrengen, wanneer het ogenblik is gekomen, door middel van de zending van levensmiddelen, voor dit doel gereed gehouden. Tegelijkertijd heeft Uwe excellentie mij laten weten, dat het oppergezag van het Duitse leger van zijn kant bereid is, voor deze zending de spoorwegtransportmiddelen te leveren.

Mij voor het ogenblik bepalend, Uwe excellentie van de ontvangst van haar genoemde nota kennis te geven, sta ik erop, haar te verzekeren, dat de regering der koningin met sympathie heeft kennis genomen van deze mededeling, geïnspireerd door de zorg, de Belgische bevolking zoveel mogelijk te sparen voor de van de oorlog onafscheidelijke ellende.

Wil, mijnheer de minister, de hernieuwde verzekering mijner hoogachting aanvaarden.

(Was getekend) Jhr. Loudon.

Bovenstaande nota was, evenals de volgende, gericht aan zijne excellentie von Müller, buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister van zijne Majesteit de keizer van Duitsland.

Den Haag, 3 oktober 1914.

Mijnheer de minister,

In mijn nota van 17 augustus laatstleden heb ik de eer gehad, tegenover Uwe excellentie de gevoelens van sympathie uit te drukken, waarmee de regering der koningin had kennis genomen van haar mededeling, inhoudende, dat de keizerlijke regering bereid was, de spoorwegtransportmiddelen te leveren voor de eventuele zending, door Nederland, van levensmiddelen, bestemd voor de bevolking van het zuidelijke deel van België.

De Belgische regering tot wie ik mij hieromtrent had gewend, heeft met dankbaarheid aangenomen ons voorstel om bij voorkomend geval de landelijke bevolking van de streek, gelegen tussen de Maas en de Franse grens, van levensmiddelen te voorzien. Echter deed zij opmerken, dat de zorg voor deze proviandering op Duitsland rustte. Deze opmerking is insgelijks gemaakt door Frankrijk en Groot-Brittannië, die zich zelfs verzetten tegen de uitvoering van ons plan, dat in hun ogen de neutraliteit der Nederlanden in de waagschaal zou stellen, gegeven zijnde, dat Duitsland, zich zo onttrekkend aan zijn plichten, de bevolking van levensmiddelen te voorzien, voor zijn eigen legers des te aanzienlijker levensmiddelen ter beschikking zou hebben.

Onder deze omstandigheden betreurt de regering der koningin het, van haar bovengenoemd oogmerk te moeten afzien.

Wil, mijnheer de minister, de hernieuwde verzekering enzovoort.

Was getekend jhr. Loudon.

Het bombardement van Antwerpen.

Een onzer oorlogscorrespondenten schrijft ons:

De volgende opmerkingen dragen een hoofdzakelijk subjectief karakter. Zij geven weer, wat ondervonden is door een bepaalde persoon, wiens gedachten zich hebben moeten regelen naar aanleiding van zeer beperkte ervaringen. Ik heb van het bombardement slechts een klein deel kunnen beleven. Zulk een bombardement is echter een soort van natuurfeit wegens de hevigheid van de gebeurtenissen. Het is anders dan een veldslag, want het is gericht tegen burgers, die niet kunnen ingrijpen in zijn verloop. Het overkomt een stad als een noodlot, waarbij ieder instinctmatig de vraag opwerpt naar de rechtvaardigheid van wat

hem overkomt, en daarbij tot wanhopige gedachten komt. Een bombardement is voor de burger, die de voorafgaande krijgsverrichtingen niet heeft kunnen volgen, iets zo wreed en willekeurig, dat het zich alleen met een aardbeving of een vulkanische uitbarsting laat vergelijken.

En evenals bij natuurrampen verschuilt de mens, tot een angstig dier geworden, zich in de aarde; de dieren zelfs vertonen de tekenen van schrik en kommer.

Wellicht hebben echter de volgende ervaringen en opmerkingen toch nog enige waarde, in zoverre zij weergeven, wat menigeen, die het bombardement heeft meegemaakt - ik zou haast zeggen: heeft ondergaan - heeft waargenomen, eenzelfde vrees, dezelfde gevoelensslingeringen, en een gelijke berusting.

Donderdag, 8 oktober.

Om 2 uur 's nachts word ik door een paar knallen gewekt; het zijn ontploffingen, die in onze nabijheid plaats vinden. Ik vlieg half gekleed de straat op. Een geweldige vlam slaat uit het gasreservoir bij de Cogels-Osylei op. De Grote Hondstraat is verlicht, alsof het dag was. De vlam, die onze ogen vult, is verblindend. Er komen mensen kijken uit alle huizen die nog bewoond zijn. Men ziet bij een vrouw radeloze ogen in een krijtwit gezicht.

Ondertussen vliegen de bommen, naar het schijnt, over de stad. Een fluitend geluid, dat heel hoog begint, en dan in een donderende knal eindigt. De ontploffingen vinden in onze onmiddellijke nabijheid plaats. Maar het effect zien we nog niet; naar schatting moeten de granaten of kartetsen aan de overzijde van de viaduct springen. Het geluid der schoten komt uit de richting van Mortsel en Oude God.

Daar ik nog niet de indruk krijg, dat het gevaarlijk voor ons wordt, ga ik langzaam aan het werk, om naar de kelder te verhuizen. Mijn dienstbode helpt mij, de ledikanten te transporteren in de kelder, die vier afgescheiden ruimten bevat. In de gang en de benedenkamers liggen matrassen, die iets van de schok der projectielen tegen de gewelven moeten breken. Alle gisteren opgedane provisie verhuist ook naar beneden, met een petroleumlamp, een paar boeken, en keukengerei. Op elke etage een paar met water gevulde emmers, om een begin van brand te kunnen blussen. De keldergaten naar de straat bescherm ik met zakken zand, die scherven van de springende granaten kunnen tegenhouden.

Om 6 uur komen twee geniesoldaten voorbij in vermoeide toestand. Ik laat hen binnenkomen, en geef de arme kerels wat warme koffie en boterhammen naar believen. Het zijn echte Brusselse jongens, die in de eerste opvlaming van nationaal besef als vrijwilligers hebben dienst genomen. Hun wil is goed genoeg; ze zijn projecteurs in het fort, en hebben gevraagd, om voor belangwekkender dienst te worden gebruikt. Ook hier weer dezelfde klachten. Geen of slecht voedsel, een minimaal daggeld, 32 centiemen per dag uitbetaald voor alle kleine uitgaven, die voor het eentonige leven te velde, met de zenuwdodende inspanning zo grote waarde hebben, zoals sigaretten of tabak. De jongens zijn uitgehongerd, en komen bij als zij wat binnen krijgen. Het is altijd dezelfde klacht. Er is geen vertrouwen in de officieren; de onderofficieren houden het peil van de krijg hoog. Zij benijden de "Duits" hun hautaine, maar moedige aanvoerders.

Ik leid hen uit. Ze bevestigen nog een samengewrongen doek onder de kraag van de kapootjas, die een granaatsplinter kan tegenhouden, danken mij nog eens, en dan gaat het maar weer verder.

De straten zijn verlaten; tussen de schoten telkens een griezelige stilte. Opeens korte, haastige stappen: een dame, met een

dienstbode, met pakjes beladen. Haar moed heeft tot hedennacht in afwachting der ramp stand gehouden. Zij hollen weg, zonder om te zien, zonder wellicht te weten waarheen, doch de Schelde over, en weg uit deze hel, en alle komende verschrikkingen. Omstreeks deze tijd te worden in de Van Merlenstraat twee echtelieden, die eveneens vluchten, door een granaat dood geslagen, en in de De Campiemontstraat een vader en zoon, ook nog elders in de stad.

Er is van tijd tot tijd veel geblaf in de wijk. Een groep honden, door de meesters bij hun overhaast vertrek achtergelaten, komt uit de Philomeenstraat binnenschieten. In een groep staan een prachtige windhond, een teckel, een herdershond, een collie en nog wat exemplaren van onbestemde soorten elkaar te besnuffelen. Als een projectiel door de lucht fluit, steken windhond en teckel de neuzen op en de eerste huilt soms zacht na de losbarsting. Maar dan doen zij, wat de meeste dieren doen, die in gevaar verkeren; ze denken aan de vreugde des levens, en het schijnt wel alsof het weer mei is. De katten van de buurt hebben meer besef van de ernst van de toestand. Ze sluipen langs de muren der huizen; een onbekende poes komt mij kopjes geven, glijdt langs me heen het huis binnen. Later hoor ik, dat koeien in de wei geloeid hebben bij het schieten, en dat zelfs de varkens hun snuiten omhoog staken naar de snorrende gevaarten en tekenen van begrip gaven.

Nog altijd niets in onze buurt. In de verte hoor ik krakend een huis ineensstorten. De granaten vallen in de Van Merlenstraat, waar 49 getroffen wordt, en in de Leemstraat, waar een kartets een huis binnendondert, de bovenverdieping en de keuken uiteenslaat en een regen van kogels door het huis werpt, waarvan enkele in de kelder dringen, waar de bewoners, van schrik verstijfd, nog uren blijven zitten zonder zich te bewegen of een oog om de hoek te slaan. Als het bombardement voorbij is, bewonder ik de zuiverheid van de schoten. Tegenover de Leemstraat bevindt zich de kazerne, die door

de Duitsers zal worden bezet. Daar is geen schot gevallen, terwijl de Leemstraat zwaar bezocht is.

Mijn buurt is nog altijd gespaard, hoewel duidelijk blijkt dat sommige schoten naderen. Het schijnt mij toe, alsof er geen regelmaat in de keuze van de doelen bestaat. Nu eens horen wij een ontploffing in onze onmiddellijke nabijheid, dan opeens heel in de verte. Om tien uur besluit ik er op uit te gaan, teneinde voorraad aardappelen en groenten op te doen, daar de gedachte mij plots besluipt, dat wegens de door de heldhaftige gouverneur van Antwerpen, generaal de Guise aangenomen houding, het bombardement wel eens zo lang zou kunnen duren, dat wij gebrek zouden kunnen krijgen. Er is nog geen schot in onze richting gevallen. Ik steek mijn neus buiten de deur, daar schijnt een granaat vlak langs mij heen te gaan zodat ik een geweldige winddruk voel. Het is maar schijn geweest, want hij is over de straat heen gevlogen, en slaat met een knal tegen de viaduct, dertig meter van mij af. Tegelijk hoort men een langdurig gekletter van vallend glas; daarna is het doodstil. Ik meende opgemerkt te hebben, dat de schoten waaivormig door ons goede Antwerpen verspreid worden. Na dit schot in onze buurt leek nu het goede ogenblik gekomen te zijn om er uit te wippen. Ik loop, niet zonder zekere sportieve eigenschappen te ontwikkelen, naar de Place de l'Aurore, waar mijn groenteboer woont. Nauwelijks ben ik daar gekomen, of een tweede granaat dondert een huis binnen, in de Arendstraat, twintig meter van het plein, en een tweede in een naburige straat. Het is op straat een alleron aangenaamste situatie. Hard lopen zou niet helpen. Ik krijg een diep gevoel van machteloosheid over mij. Ik begrijp nu de klacht van soldaten, die in het vuur geweest zijn, dat beantwoordbaar geweervuur niet zo erg is als naderend kartetsvuur van een onzichtbare vijand, die treft zonder zich bloot te stellen, die ontzetting verspreidt zonder dat men dekking vindt. Ik ga dus langzaam door. Twee beladen dames,

doodsbleek, lopen snel voorbij. Het is hen met al hun moed tenslotte toch te bar geworden.

Mijn groenteman helpt mij kalm; het is een stoere Vlaming, die altijd tussen een kolonie vrouwen geleefd en er toch de moed in gehouden heeft, hij heeft zeker te midden van hen die fatalistische theorie tot rijpen gebracht, die hij voordraagt. Het zijn dezelfde, trouwens primitieve argumenten, die Mohammedaanse geleerden ontwikkelen. Zijn zes vrouwelijke huisgenoten zijn na hysterische vreesaanvallen en enorme toeloop van burens, waarbij de oude baas in het gekakel natuurlijk nooit aan het woord kon komen, met grote opschudding ervandoor gegaan, zo ver mogelijk weg, en ineens maar naar Oostende toe. Aan de man en vader hebben zij de opdracht gegeven, de winkel te bewaken en de klanten te bedienen; hij kookt zijn eigen potje, en ik maak de opmerking, dat hij er nooit zo rustig en gelukkig heeft uitgezien. Zijn fatalisme stempelt hem niet tot een Mohammedaan, evenmin als het christendom al die gelovigen het nodige blijmoedige godsvertrouwen gegeven heeft. Het is een kalme vastberaden vent, zijn vertrouwen put hij niet uit wat ideeënrommel, maar uit de lang beoefende vastberadenheid. Ik zou de een of andere Spinozist wel eens in deze eenvoudige groentewinkel met dezelfde glimlach zijn theorie der wetmatigheid van alle gebeurtenissen, of zij ons als rampen dan wel als gelukkige voorvallen voorkomen, horen ontwikkelen, terwijl de granaatkartetsen in de rondte uiteenspatten.

Het bevattelijkste bewijs voor zijn intact gebleven tegenwoordigheid van geest is wel dit, dat hij niet vergeet, wegens de veranderde omstandigheden de prijs van patatten en andere groenten op te slaan, hij houdt rekening met de algemene angst en de vermoeijiking der vervoersmiddelen, en ik neem daar wegens zijn diepe wijsheid genoegen mee.

Op verkenning voor de vluchtelingen.

De heer H. van den Burg te Voorburg schrijft ons:

Hoewel ons hoofddoel was een grote verzending worst naar de vluchtelingen om en bij Putte te brengen, hadden wij voor de zekerheid toch maar een buitenlandse pas meegenomen en die is ons zeer nuttig geweest. Te Bergen op Zoom ontmoetten wij de heer Jacobs, procureur des konings, die absoluut naar Antwerpen terug moest, doch nergens een vervoermiddel kon machtig worden. We beloofden hem er te brengen en na onze worst uitgedeeld en te Putte verder bij de plaatselijke commandant afgeleverd te hebben, trokken wij de grens over, waar wij direct aangehouden werden door enige Duitse jantjes, die ons echter dadelijk doorlieten. Over de hele weg heerste een grote stilte en verlatenheid en bijna alle huizen waren gesloten. Hier en daar stonden enige burgers te praten of zaten te kaarten. Dicht bij Kapellen waren massa's huizen met de grond gelijk gemaakt en bossen en lanen gekapt, alles voor de verdediging. Over Merksem kwamen wij de stad binnen. De brug was weer hersteld en een Duitse wacht vroeg onze papieren. Hier zagen wij de eerste sporen van vernietiging, grote gaten in de grond, enige beschadiging aan de kliniek van Stuivenberg. In vergelijking met anders leek de drukke stad wel uitgestorven. Wij begaven ons naar het stadhuis waar de heer Jacobs een langdurig onderhoud had met de Duitse commandant, baron von Huene, en wij onze pas lieten viseren. Het was daar een drukte van belang, doch alles ging buitengewoon regelmatig en flink. Toen gingen wij op nachtfoot uit. Hotel Weber is door de generale staf in beslag genomen. Terminus en Wagner waren vol militairen en tenslotte kwamen wij in een klein burgerhotelletje terecht, waarvan de bezitters nog geweldig onder de indruk waren van het doorstane bombardement. Het viel ons op dat zowel het volk als de autoriteiten zeer weinig gelukkig waren over het gebeurde en of overgave of flinke verdediging tot het einde zouden verkozen hebben. Geheel argeloos togen wij toen op weg

naar een garage om de auto onder te brengen, maar jawel, alles was “beschlagahmt” en men kon zijn auto wel in een garage zetten, doch had niet de minste zekerheid hem de volgende morgen terug te vinden. Ten einde raad spraken wij toen de eerste de beste Duitse officier aan, die juist een autoriteit bleek te zijn, en welwillend een groot rood papier met “beslagnahmt, Deutsche Keizerliche marine” op mijn trouwe “Hupmobile” plakte, zodat hij daar rustig overnachten kon.

Om 9 uur Duitse tijd moest men binnen zijn en toen had men het gevoel dat het 3 uur ‘s nachts was, zo uitgestorven en verlaten was alles. De hele nacht blaften verlaten, loslopende honden en ook uit de gesloten en verlaten huizen hadden wij angstkreten van opgesloten en verhongerende honden behoort. Donderdag stonden we vroeg op en gingen de verwoesting aanzien, die echter wel meeviel en in zo’n grote stad gering te noemen is. De angst en spanning moeten echter meer dan erg geweest zijn. Wij zagen voorts het Rode Kruis, de diertuin, waar alle kostbare wilde dieren (niet de slangen) afgemaakt waren en gingen naar het museum. De Heer Pol de Mont was net vertrokken en met een nog van angst vertrokken gezicht vertelde de bewaarder een en ander. De schade door een stuk granaat in de koer aangebracht is niet noemenswaard. Vervolgens bezochten wij de procureur-generaal Jacobs op het paleis van Justitie, die ons nog een en ander vertelde. Het paleis van Justitie is op een paar plaatsen getroffen, doch daar er geen brand ontstond, is ook daar de schade gemakkelijk herstelbaar. Op het stadhuis spraken wij de waarnemend burgemeester, dokter Louis Franck, die niets liever zou hebben dan dat de mensen nu terugkeerden voor het te laat is en ons daartoe enige door hem ondertekende proclamaties meegaf. De drukte was er geweldig, vooral voor passen, die niet nodig bleken te zijn. Dankzij de berichten sinds weken in de Belgische bladen, berichten die meer het karakter van verzinsels dan van

waarheid dragen en die zeker veel schuld hebben zowel van het vluchten van de bevolking als van het leger, was de angst voor de "Duits" ontzettend groot. Wij zagen onder andere nog een bekendmaking hangen, waarin alle Belgen geraden werd dienst te nemen omdat anders de Duitsers hen zouden gebruiken, als zij overwonnen, ... als soldaten tegen Rusland! Het was zeer interessant met allerlei slag van mensen te praten en hun beschouwingen te horen, waarvan sommigen niet zeer vleiend voor Engeland waren. Ook bleek er geweldige behoefte te zijn aan verkeersmiddelen naar Brussel.

Hoewel dit aanvankelijk in het geheel niet ons plan was, besloten wij er maar heen te gaan, en namen wij een Brusselaar mee, die naar zijn familie moest, en een Antwerpenaar, die er ook voor familiale aangelegenheden moest zijn. Toen eerst zagen wij de verschrikkingen van de oorlog. Overal kapotte automobielen langs de weg, dode paarden en honden, inderhaast gedolven graven met een ruw houten kruisje erop, verbrande huizen, verwoeste dorpen, loopgraven, prikkeldraadversperringen, een toneel van verschrikking! Bij het fort Sint Katelijne Waver liggen nog hopen pontonmateriaal der Duitsers. Met beklemd gemoed reden wij het mooie Mechelen binnen. Van de commandant kregen wij verlof alles te zien en toen mijn reisgenoot, dr. Rooseboom, zich bekend maakte als secretaris van de Nederlandse oudheidkundige bond, mocht hij ook in de kerk binnengaan en de toren beklimmen. Al is de schade ook groot, onherstelbaar is hij niet en de monumenten inwendig zijn vrijwel ongedeerd gebleven. In Mechelen zelf ziet het er anders vrij treurig uit. De bevolking, die niet gevlucht is, wordt nu door de Duitsers gevoed. Er is geweldig behoefte aan een dokter en een bakker. Kardinaal Mercier was er geweest en beloofde spoedig met hulp terug te komen. Toen togen wij weer op weg. Eindeloze rijen Duitse auto's, om banden en benzine niet gevende, ijlden langs de

weg. Vele van de Duitse auto's waren voorzien van een ijzeren zaaginstallatie, beginnende voorop en eindigend hoog achter, tot het doorsnijden in vliegende vaart van gespannen ijzerdraad. Reusachtige konvooiën kwamen wij tegen, en men kan niet anders dan in bewondering zijn over zulk een organisatie en energie, als het alles niet zo intreurig ware.

Duffel en Eppegem lijken wel totaal verwoest; te Walem zijn de Duitsers druk bezig de waterwerken te herstellen, want Antwerpen zit zonder water, hetgeen wij tot onze schrik ook in ons hotelletje ontdekten. Overal zijn zij aan het herstellen, organiseren, en aan het helpen van de Belgische bevolking. Het is treurig maar waar dat de achtergebleven Belgen de bezittingen van hun gevluchte medeburgers nu vrijwel als algemeen eigendom beschouwen. Ook met het oog daarop is het zaak dat de vluchtelingen zo spoedig mogelijk terugkeren.

Te Brussel was het zeer druk en vol en alleen de Duitse militairen, die in groten getale aanwezig waren, gaven het idee van een bezette stad. Wij spraken met verschillende mensen en merkten dat de vreemdste geruchten in omloop waren. De stemming bleek hier meer pro Engels te zijn dan te Antwerpen. Daar wij voor het donker terug wilden zijn, konden wij ons maar één uur te Brussel ophouden, hetgeen echter genoeg was om een indruk te krijgen. Alles gaat zijn gewone gang, de cafés zijn stampvol, levensmiddelen zijn er in overvloed (te Putte verzekerden de vluchtelingen ons dat er te Brussel hongersnood heerste) en alleen steenkolen zijn in prijs gestegen. En toen weer de droeve tocht langs al die verwoesting en ellende terug naar Antwerpen! Bij Mechelen werd onze auto staande gehouden door een Duitser, hoofd der telegrafie, die vroeg of hij mee mocht rijden naar Antwerpen. Hij vertelde ons nog velerlei en bleek een zeer humaan man te zijn en vervuld met medelijden voor de lijdende bevolking. Door zijn tussenkomst werd mijn auto veilig

gestald. In de stad hoorden wij opeens het keizerlijke jachthoornsignaal van een auto en toen bleek het dat Bethman Hollweg naar Antwerpen gekomen was om poolshoogte te nemen.

In hotel Wagner verzocht de kassierster ons haar man op te sporen en te smeken terug te komen: een kelner gaf ons een brief mee voor zijn vrouw en wij konden voor vele mensen bij terugkomst diensten bewijzen. Wij bleven nog laat zitten in gezelschap van Hollanders en Duitsers en er werd druk over politiek gesproken.

Vergeleken bij de vorige avond was er donderdagavond veel meer leven en beweging in de stad. Vrijdagmorgen vertrokken wij vroeg naar de dokken en de haven. Was de drukte te Antwerpen enigszins meegevallen, de desolate stilte in die kilometerverre uitgestrektheid was bepaald beklemmend. Alles ligt totaal stil. De eerste Duitse boot waar wij aankwamen was de "Lesbos" van de Duitse Levant Linie. Wij gingen aan boord en waren getroffen door het schouwspel der verwoesting. De hele machinekamer was opgeblazen en één grote ruïne. Eindelijk ontmoetten wij iemand die ons de weg kon zeggen naar de nieuwere dokken waar de grote Duitse schepen lagen. Daar troffen wij twee Belgische douaniers die niet gevlucht waren zoals alle verdere personeel. Dezen vertelden ons, dat alle 48 Duitse boten, of tenminste de machinekamers, door de Engelsen waren opgeblazen. Slechts één van die boten was gedeeltelijk gelost; de andere waren de vorige dag door de Duitse staf verzegeld. Ook de douaniers waren nog zeer onder de indruk van het helse lawaai gedurende het bombardement en de ontzettende angst die het veroorzaakte. Zij vroegen ons wie die miljoenschade nu zou moeten betalen, de Engelsen of de Belgen? We gingen aan boord van de "Kandelfels" en ook daar was de verwoesting vreselijk. Vóór de sluizen zijn een paar schepen tot zinken gebracht, zodat deze voorlopig niet geopend kunnen worden.

De "Gneisenau" ligt verder op de Schelde, uit het bereik van bommen en granaten, die zelfs over de stad heen vlogen. Overal waren loopgraven, prikkeldraadversperringen enz. en dit alles is zelfs nooit gebruikt geworden. Wegtuffend troffen wij twee Belgische schippers die naar Holland wilden om vrouw en kinderen te halen. Ze waren meer dan blij, mee te mogen rijden. Naast het opgeblazen fort Austruweel bereikten wij over Ekeren de straatweg naar Putte. We beschouwden het als een verblijdend teken reeds meerdere vluchtelingen te zien terugkomen, doch te Putte werden wij onaangenaam verrast door de geest die daar heerste. Juist toen wij er aankwamen arriveerden er ook een auto met honderden exemplaren van het "Journal des Refugiés", dat bij lezing weer niets dan sensatieberichten bleek te bevatten. Wij waren zo vrij, de aandacht van de plaatselijke commandant, wiens grote welwillendheid niet genoeg te roemen is, er op te vestigen. Deze auto ging door naar Bergen op Zoom, ook daar zijn onheilzaam werk verrichtend. Te Bergen op Zoom was de stemming bepaald vijandig en beweerden de mensen dat ik omgekocht was door de "Duits".

Ook een Belgisch comité, waarmee wij confereerden, zegde dat de vluchtelingen nog steeds gevoed werden met de onwaarste voorstellingen en verhalen die hen nog angstiger maken dan ze al zijn. Ook hebben velen het hier in ons land op het ogenblik beter dan ze ooit thuis hadden, zodat ze niet in het minst van plan zijn weer terug te gaan. Wij bezochten nog even dr. van der Gort in zijn hospitaal, die grote behoefte had aan lakens, slopen en kinderondergoed en tuften toen naar Roosendaal, onderweg nog steeds troepjes voorbijkomend, die ons land binnentrokken. Te Roosendaal was in het onderdak voor zieken en verzwakten iets minder drukte als tevoren, wel werd daarentegen geklaagd over de toon, die van grote dankbaarheid in den beginne nu begint over te slaan in een soort van eisen en ontevredenheid. Onze algemene

indruk was dan ook dat het zaak is, dat op alle mogelijke manier de mensen overreed worden, terug te keren naar hun haardsteden. Deze overtuiging sluit natuurlijk niet uit een groot medelijden met al deze duizenden en duizenden opgejaagde en lijdende mensen. Heeft men al die verwoestingen met eigen ogen aanschouwd, dan kan men wel niet anders doen dan het arme, zo zwaar geteisterde België uit de grond van zijn hart te beklagen met het wrede lot dat het zo plotseling en onverdiend getroffen heeft.

Zwerftochten op het oorlogsterrein.

Een correspondent meldt ons:

We komen Gent dinsdag, de 13e oktober binnen, één dag na de bezetting, evenals te Antwerpen, maar terwijl we daar lege straten vonden, wemelt het hier van volk op de straten. "Wie kan er nu ook werken?" vroeg mij een gemoedelijke Belg, en zo denken er velen over en staan de hele dag, de toestand bepratend, naar de binnentrekkende Duitsers te zien.

Maandagochtend om 10 uur kwamen de eerste Duitsers hier opzetten, en ze begaven zich dadelijk naar het stadhuis, waar de Duitse vlag werd gehesen. Daarop vergezelden de heren Anseele en De Bruyne, dekenen de stad, de Duitse officier naar het postkantoor. Korte tijd later trokken grote troepenafdelingen door de stad naar het westen, waar ze slaags raakten met het Engels-Frans-Belgische leger.

Nog steeds trekken de troepen door Gent, maar, zoals we spoedig bemerken als we de stad in de richting van Eeklo verlaten, begeeft het merendeel van deze troepen zich naar het noorden op de wegen van Evergem en Sas van Gent. Andere troepen trekken langs het kanaal naar Brugge, maar behalve enige kleinere transporten en een

auto met officieren zijn op onze weg geen Duitsers meer. In Eeklo vertelt ons de bevolking, die angstig fluisterend aan de weg staat, dat een patrouille, bestaande uit 30 wielrijders, en enige ruiters, voorbijgekomen is, maar we zien geen enkele Duitser meer.

Wel wordt het gedonder van het geschut voortdurend duidelijker, en we bemerken, wat ons trouwens reeds te Gent verzekerd werd, dat er bij Ursel hevig gevochten wordt, en lieden, die met allerlei gebaren van ontzetting toe komen lopen, bezweren ons niet verder te gaan, daar het gevecht zich in de richting van de grote weg Eeklo-Brugge verplaatst, die wij willen volgen. En jawel, even voor Adegem klinkt het geweergeknetter vrij dichtbij, af en toe overstemd door het gebulder van het geschut, maar behalve een licht rookwolkje hier en daar heel in de verte, is er niets te zien.

Als we onze weg vervolgen, komen drie ruiters naar de weg gehold, klaarblijkelijk vluchtend voor een onzichtbare vijand. Ze bezetten de straatweg en wachten onze auto af. De drie mannen kunnen ons niet vertellen, waar we hun eigen voorposten zullen aantreffen, en wij vinden deze bij De Kroon, 4 km voorbij Maldegem. Klaarblijkelijk willen de Belgen hier weer een voorpostengevecht leveren.

Bij Sijsele staan verscheidene batterijen, maar met paarden bespannen, klaar om te vertrekken. Hier in het dorpje Sijsele, op 6 km voor Brugge, heeft zojuist de ontknoping van het drama plaats, dat sedert twee en een halve maand in België speelt. Generaal De Kloot van de Belgische burgerwacht, heeft de gardes civiques om zich verzameld (het zijn er 5000) en deelde hen mee, dat, nu het Belgische leger zich in Frankrijk gaat terugtrekken, de rol van de burgerwacht is afgespeeld, daar deze niet buiten het land gebruikt mag worden, en dat hij dus bij deze het hele korps ontbindt, en de mannen aanraadt een goed heenkomen te zoeken, daar de Duitsers reeds dichtbij zijn. De meeste leden van de burgerwacht begaven zich naar

Gent, bevrijdden zich van hun uniform en geweer, verschaften zich een pakje, en verspreidden zich in alle hemelrichtingen. Wij bereiken Brugge, omringd door vluchtende brokstukken van het Belgische leger. Af en toe trekt een goed georganiseerd troepje ons voorbij, en vooral valt ons de kranige houding van de Belgische wielrijdersafdelingen op. Zelfs, het zij tot hun eer hier geconstateerd, ontmoeten we troepenafdelingen, die nog op weg zijn naar het front, en die de Duitsers de weg zoveel mogelijk willen versperren. In Brugge is men bij onze aankomst in het schemerdonker juist bezig de weinige lantaarns op te steken, die, bij de vrees voor bommen uit vliegtuigen en zeppelins, hier nog mogen branden.

Ofschoon we nog naar Oostende willen vanavond, aarzelen we enigszins om in het donker langs een weg te rijden, waar misschien gevochten zou kunnen worden, en we begeven ons dus eerst naar de generale staf om te horen of het veilig is. "Aucun danger" heet het daar, en we begeven ons dus op weg in de regen, die het trieste uitzicht van de stad nog triester maakt. Bij de poorten zijn versperringen aangebracht en drie heren, die naar Blankenberge willen, trachten ons aan het verstand te brengen, dat de weg naar Oostende via Blankenberge, eigenlijk de kortste is, maar we slaan linksaf en missen daardoor juist de goede weg, die via Meetkerke voert en slaan de slechte weg langs het kanaal in, dat Brugge met Oostende verbindt. Na enige kilometers bemerken we onze fout. De weg wordt voortdurend slechter, de regen heviger en de kans om van de smalle dijk in het kanaal te slippen groter. Daarbij wordt het pikkedonker, en onze pogingen om de lampen aan te steken falen jammerlijk. Een zwakke lichtschijn slechts uit één der lantaarns stelt ons in staat langzaam de dijk langs te glibberen, waarop nu tevens half uit de weg geruimde versperringen het verkeer in het donker direct levensgevaarlijk maken. Ineens horen we boven het gegons van de motor uit vreselijke kreten, en als we voorzichtig stoppen om

de oorzaak van het geschreeuw vast te stellen, vernemen we het commando “Arrêtez !” uit veel schorre kelen.

We trachten hen van onze vreedzame bedoelingen te overtuigen, maar ze verlangen dat een onzer geheel alleen voorwaarts zou komen, en ik begeef mij dus in de steeds vallende regen en de duisternis buiten het bereik van het schijnsel onzer zwakke lamp. Daar, ik schrik ervan, bemerk ik een hele rij soldaten dwars over de hier enigszins brede weg, die allen met de geweren op ons gericht staan. Een officier treedt naar voren in de grootste opwinding en vraagt naar mijn papieren, die echter in de wagen liggen, wat de zaak niet eenvoudiger maakt, daar ik liever de geweren voor mij heb, dan in de rug.

In zulke momenten zegt of doet men vaak dingen, die later werkelijk belachelijk blijken te zijn, en ik maakte geen uitzondering, door tegen de met zijn revolver gewapende officier, die gedekt was door 40 geweerlopen, te zeggen: “N’ayez pas peur, nous ne sommes que deux et sans armes”. Natuurlijk protesteerde de officier, dat hij in het geheel niet bang was, maar hij maakte toch de toestand enigszins aangener voor mij door “geweren af” te commanderen, en mee te gaan om mijn papieren te onderzoeken en tevens te kijken of er geen mitrailleuses in onze wagen verborgen waren.

Na het bevel van de officier komen er van langs de weg- en kanaalkant nog tal van soldaten tegen de dijk opkruipen, die daar in hinderlaag gelegen hebben, daar onze auto opgevat is als een nachtelijke aanval der Duitsers. Alles blijkt in orde te zijn, en de nu zeer beminnelijke officier geeft ons zijn leedwezen te kennen over de ons aangejaagde schrik, waarop het ons gelukt onze lantaarns tot branden te bewegen, en we de dijk verder afsukkelen. Gelukkig bereiken we de brug bij Stalhille, waar zich hetzelfde, ofschoon op kleinere schaal, herhaalt, daar we nu voortdurend toeteren, en de

Belgen van een nachtelijke vijand, die zijn komst met getoeter aankondigt, menen niet veel te vrezen te hebben. Hier begint een straatweg, die ons spoedig op de grote weg naar Oostende voert, waarvan we bij Vijfwege nog 10 km verwijderd zijn. Wachten zijn hier niet meer en we rijden ongehinderd de stad binnen, maar, daar ook hier zo goed als geen lichten branden, en het 14 jaar geleden is, dat ik Oostende voor het laatst zag, accepteer ik de diensten van een jongmens, dat zich aanbiedt, om ons garage en hotel te bezorgen.

Honderden koffers, proviand- en ammunitiewagens staan bij de havens op inlading te wachten, en een grote mensenmenigte treft toebereidselen om hier de nacht in de open lucht bij zulk een motregentje door te brengen. Bij de trams, die nog rijden en in de pikzwarte regenlucht een onwaarschijnlijke lichtkrans verspreiden, dringt de menigte op om zich een plaatsje naar Nieuwpoort te verzekeren. Wij bergen onze auto in een garage, waarvan de eigenaar reeds gevlucht is. De knecht wil zich er niet aansprakelijk voor stellen, dat onze auto er morgen nog zal staan, want hoe licht zou de Duits kunnen komen, en die pakt alle auto's. Een plezierig vooruitzicht. Reeds is het grootste deel van wat er nog van het Belgische leger overgebleven is, naar het noorden van Frankrijk afgetrokken. De gewonden en de voetgangers zijn bijna allen met schepen vervoerd. Koning Albert, die hier in het hotel Majestic intrek genomen had, is met al zijn ministers juist vanochtend naar Havre vertrokken.

Naar het heet, houden nog 20.000 Belgen, met 30.000 Engelsen en 20.000 Fransen stand op de lijn Ursel-Kortrijk-Rijsel.

Om Dendermonde.

Een onzer oorlogscorrespondenten schrijft:

Woensdag, 30 september.

Mijn metgezel bezoekt de fabriek, die onder zijn administratief beheer staat. Een granaat heeft er geen noemenswaardige schade aangericht.

Tegen de avond komen wij bij de laatste tranchées vóór de brug. Commandant M. geeft ons toestemming om wat te blijven kijken, en licht ons in. Wij staan te praten recht tegenover de fabriek van Vertongen, waar zoeven door vier granaten brand is gesticht. Het is een grote touwdraaijerij. De zwarte rook, die wij uit de verte zagen, komt van de teertonnen in de magazijnen. Met een hoge vlam, reusachtig boven het stukgeschoten dak, branden de bewaarplaatsen.

In de loopgraven is reeds stro aangebracht, waarop de mannen slapen, nu reeds. Een bedekking van planken en graszoden beveiligt tegen regen en kartetsvuur. De dijk is over een lengte van honderden meters bij de top uitgegraven, en overal schijnt het te krioelen van leven. Het vuur aan de overzijde werpt al een schaduw achter de dijk. Ieder is op zijn post; een enkele soldaat, die neiging vertoont tot wandelen, wordt in de tranchée gestuurd.

De commandant vertelt ons over Namen. De IVe divisie, die nu voor Dendermonde ligt onder dezelfde generaal Michel, die haar uit Namen heeft weggeleid, ondergaat de druk der openbare mening, die zonder te weten, afkeurt. De forten zijn na 36 uur van de verschrikkelijkste beschieting met het 42 cm belegeringsgeschut tot puin gemaakt. Sommige redoutes zijn bijna in hun geheel meters naar terzijde verplaatst; dit is te verklaren, doordat de 42 cm tijdgranaten zo diep in de grond indringen (van 5 tot 8 m) en dan de fundamenten opzij gooien. Boven de forten zag men na sommige schoten, waarbij het projectiel sissend in het fort boorde, eerst korte

tijd niets, en dan een zuil van stenen en zand ter hoogte van 40 tot 50 m. Het lawaai alleen al was zenuwslopend.

Ik vroeg of met de val de val der fortten lot der vesting was beslist, en meende dat de 25.000 man bezettingstroepen nog vrij sterk konden staan in een toch waarschijnlijk goed voorbereide stelling. Hij antwoordde, dat de overgave toch ten slotte had moeten volgen, en dat trouwens bevel tot de aftocht gegeven is door de verantwoordelijke bevelhebber. De terugtocht heeft plaatsgehad onder voortdurende achtervolging door de Duitsers. Hij heeft drie dagen geduurd, voordat men in veiliger streken kon herademen. In die tijd legde men 160 km af. De soldaten werden voortgedreven door de angst in handen te vallen van de vijand. Zo hield men het tot het einde uit, niettegenstaande bij de vlucht de tijd ontbroken had, om proviand mee te nemen. Gedurende al die drie dagen hebben de mannen niets gehad dan wat knollen uit de koude grond. De compagnie van onze commandant is in Liard per trein naar Havre gegaan, vandaar per boot naar Duinkerken, en ten slotte naar de stelling Antwerpen, waar aan de divisie de verdediging van Dendermonde is opgedragen.

De commandant schijnt bij zijn manschappen geliefd te zijn. Hij schreef dit toe aan het "geluk" dat hij gehad heeft, dat in zijn compagnie zo weinig mannen verloren zijn gegaan. Ze telden in Namen 219 man, waarvan er nu 216 in de loopgraven liggen. Terwijl wij spreken, komt een soldaat op hem toe, en biedt hem wat ham en brood aan, dat hij ergens heeft opgediept. De commandant weigert eerst, maar moet ten slotte aannemen, als de ander verzekert, misschien met een halve leugen, dat hij zelf al genoeg heeft gehad.

Terwijl we die ellendige tijd nog eens ophalen, en heel wat vergelijkingen maken tussen de inrichting van de verschillende legers, heeft de brand aan de overzijde grotere hevigheid bereikt. In

de ingetreden nacht verspreiden twee enorme vlammenzuilen een helle gloed. Achter ons zijn een kleine villa, met een spitse toren, en de omliggende bomen, duidelijk verlicht. In de ruiten wordt het vuur, door de wind heen en weer gejaagd, met afwisselende hevigheid weerspiegeld. Het is, alsof er seinen worden gegeven, en natuurlijk maakt de soldaat een opmerking in die richting.

Iemand komt ons vertellen, dat meer naar boven een chasseur de Schelde is overgezwommen, en daar een kijkje heeft genomen.

Aan de overzijde hebben ook de Duitsers tranchées in de dijk gegraven. De brand verlicht de dijk, en de kleinste bijzonderheden zijn daar na te gaan. Tegen de felle brand steken de oneffenheden op de dijk scherp af. Plotseling, aan onze kant een gewerschot, een der mannen heeft aan de overzijde een figuur zien bewegen. Aan onze kant is men nu gunstiger geplaatst; hier is men in het donker en de Duitse soldaat kijkt uit het licht. Wij zien daarentegen elke bijzonderheid. Overal knalt het nu aan deze kant, zonder dat het vuur van de overzijde beantwoord wordt.

Naar beide zijden verliest zich de Schelde, op één plek verlicht, in het donker. Het riet wuift, en als het even stil is, hoort men een zacht gedruis. De rivier stroomt door het schone Vlaanderenland, als altijd. Maar de welvaart is verwoest, en de verjaagde bevolking gaat een betere tijd tegemoet. Wij fluisteren bijna als we de ellende bespreken, waaraan dit arme volk zal blootgesteld zijn. Nu komt de winter en de scherpe koude. De late oogsten zijn niet binnen gehaald, de voorraden zijn inderhaast verlaten, en wat overbleef, wordt door de overwinnaars geëist. Wat is de burger in oorlogstijd? In de krijg leeft de soldaat en beweegt zich op het eerste plan. Als nomaden, door bevelen gedreven, zwermen zij door de verkilde landen en drinken de melk van het kind en het bloed des volks. O, die heerlijke gezonde, schone Vlaamse ziel, zal zij in den vreemde versmachten,

zal haar fierheid onder een droog, kil bewind ondergaan en zullen de sappige vruchten uit haar goddelijk wezen in ongeziene eenzaamheid verrotten? Wie zal het leed meten en de stomme bitterheid in dit rustig en zelfgenoegzaam ras; wie durft nog denken aan recht, nu de macht het land vertreedt? Een diepe wanhoop komt over de sterksten en helderst zienden. Zelfs wanneer de schoonste verwachtingen zullen worden vervuld, zal dan in dit oude, fiere Vlaamse ras niet iets gebroken zijn van de oude stoerheid? Zullen de moderne oorlogswerktuigen kunnen doden, wat door de hevigste onweersstormen der tijden onverlet gebleven is? Zullen de verrukkelijke humor en de diepe wijsheid van dit verwante volk bestand zijn tegen beproevingen, die het verstand der sterksten kunnen verbijsteren? De harde werkers zullen in de komende winter van honger omkomen, de geestelijken zullen geen woorden vinden die troosten kunnen, de zachte denkers zullen slechts de vuist kunnen ballen, en niemand zal maaien, wat hij heeft gezaaid. Nooit hebben een overwinnend en een overwonnen ras elkaar zo slecht begrepen. Het volk is uit zijn welvaart en zijn overvloed opgejaagd, en dwaalt als een troep verwilderde honden door verlaten velden. Zij trekken elke dag verder en rusten uit in het volgende dorp, waar de nood schijnt te zullen eindigen, en een nieuw leven met een nieuwe illusie begint, maar de volgende dag nadert het gevaar en jaagt hen voort, tot hun krachten breken, en zij dalen tot minder dan de haat, die leven doet: tot een koude wanhoop.

Aan de overzijde van de Schelde loert de Duitser; telkens verjaagt de een de ander uit het afgebrande stadje, en nu hebben ze elkaar tot stilstand gebracht, en bekluren alle bewegingen in de vijandelijke loopgraven. Wij spreken niet meer. De mannen in elk peloton, die gedurende een vierde deel van de nacht zullen waken, worden aangewezen. Uit een der loopgraven klinkt gelach. Er is ergens onder het puin der verbrande huizen in Dendermonde een kleine speeldoos

gevonden, die nu zonder ophouden ons Wilhelmus en het Wien Neerlands bloed aframmelt. De arme kerels zijn welgemoed; ze hebben een goede aanvoerder, een troupier, die voor zijn jongens voelt, en zich door hen zal doen volgen, waar het nodig zal zijn. Mogen al die dappere Belgische soldaten gelijke aanvoerders vinden, wanneer ze in het vuur zullen moeten!

Wij drukken de commandant M. de hand, en gaan langs de dijk terug, telkens van de ene post door een soldaat naar de volgende geleid. Nog altijd loert men op de kop van een Duitser, die zou wagen, boven de dijk uit te kijken. Bij Sint-Gillis, zuidoostelijk van Dendermonde, heeft men in een loopgraaf 35 doden gevonden, van wie velen door het hoofd geschoten waren, en enkelen zelfs verstijfd waren in de houding alsof ze nog op het punt waren te schieten op hun vijand, het geweer tegen de schouder, waarschijnlijk in het schot verrast.

De schildwachten langs de dijk zijn uitgeput. Sedert nu reeds 11 dagen houden zij de wacht: vannacht alweer het consigne, om uit te zien en elke poging tot oversteken van de rivier te verhinderen.

Het onbegrijpelijke van dit alles is, dat men aan Belgische zijde uitgaat van de veronderstelling, dat de Duitser tot elke prijs over de Schelde wil komen. In verband met deze mening bepaalt men zich tot een verdedigende houding. Alle boten in de Schelde zijn daarom vernietigd. Zelfs de stoombarkassen zijn vernietigd. Alle pogingen van de Duitsers schijnen erop te wijzen, dat zij de brug over de Schelde en dus de toegang over deze stroom willen vernietigen. Wat kan bijvoorbeeld de officier, die met vijf man kalm op de brug aan wandelde, anders bedoeld hebben, dan de dynamitering van die brug? Hoe kan men echter deze poging rijmen met de wil om koste wat het kost aan de rechteroever van de Schelde te komen? Heeft de Duitser wellicht iets anders voor? Wil hij misschien niets anders, dan het betreden van het Land van Waas door het Belgische leger

verhindern? Betekent dit reeds een voorbereiding van Antwerpens insluiting? Hebben we hier te maken met een van die misverstanden, die een ramp kunnen teweegbrengen?

De Achelse Kluis door de Duitsers bezet.

Men meldt ons uit Eindhoven:

Gisteravond zijn hier binnengebracht 180 Belgische militairen, namelijk 80 gendarmen, 60 wielrijders en 40 infanteristen. Zij waren gelegerd bij de Achelse Kluis, het op de grens gelegen klooster. Gistermiddag was een Duitse wielrijderspatrouille verschenen, die toen de Belgen het vuur openden, ijlings terugkeerde. Enige uren daarna kwam een sterke Duitse troepenmacht opzetten die een hevige vuur opende op de Belgen. De paters waren bij de nadering der Duitsers op Nederlands grondgebied gevluht. Door de grote overmacht waren de Belgen gedwongen de wijk te nemen over onze grenzen, waar zij ontwapend werden. Het klooster heeft bij de beschieting slechts schade aan dak en toren geleden. Onder de geïnterneerden bevindt zich ook generaal de Schepper, die thans te Eindhoven in het Hof van Holland verblijft. Een der Belgische soldaten is gewond in het Rode Kruis te Valkenswaard opgenomen.

Men schrijft ons uit Antwerpen op 17 oktober:

Van maandag af zal hier een blad verschijnen onder de titel: Antwerpsche tijdingen. Het gemeentebestuur en de Duitse Kommandantur hebben er het toezicht over. Alle Duitse, Franse, Engelse, Nederlandse en andere berichten zullen erin opgenomen worden, zonder enige censuur. De redactie staat onder de leiding van het gemeenteraadslid Mr. Karel Weyler. Het blad wordt gedrukt op de persen van de Gazet van Antwerpen.

De toestand blijft geruststellend. De paniek onder de vluchtelingen aan de grenzen is ongemotiveerd. De Nederlandse consul-generaal is eveneens zeer optimistisch. Ik kan niet anders aanraden aan al wie hier nuttig werk kan verrichten, dan gerust terug te keren. Alle stads- en staatsambtenaren, onderwijzers en onderwijzeressen, die een strenge straf willen ontlopen, dienen zich te haasten op hun post terug te zijn.

Ik verneem dat de welmenende burgers, die de lieden aan de grens gerust gaan stellen, vaak slecht onthaald worden. Het is pure onzin. Alles is hier volkomen kalm.

Van de Limburgse grens.

Men schrijft ons uit Roermond op 17 dezer:

Te Bree zijn gisteren 1200 Duitsers aangekomen, die aldaar overnachtten en heden in de richting Lille, St. Hubert en Hamont zijn vertrokken.

In alle gemeenten van het kanton Maaseik, van Lanaken tot Maaseik-Kessenich, Bree en Neerpelt, hebben de Duitsers levensmiddelen en paardenvoer voor de volgende week opgeëist. Aan de burgemeesters van deze gemeenten hebben zij de lijsten gevraagd van de lichteningen 1914, 1915 en 1916. De bevolking is daar overal zeer angstig; velen nemen de vlucht naar Nederland.

Ds. J. C. B. Eykman, predikant bij de Belgische zendingskerk te Oostende is, naar een door hem gedane mededeling, in de Limburgsche kerkbode, waarvan hij vroeger redacteur was, in augustus aldaar, als verdacht van spionage, gevangen genomen. De verdenking was opgewekt doordat ds. Eykman een paar keer bij de Duitse consul te Oostende had aangebeld, echter om te informeren naar een gezin, dat tot zijn gemeente had behoord. Een Fransman

trok uit deze bezoeken een voorbarige conclusie. Gelukkig is de onschuld van de predikant spoedig gebleken. Echter mocht hij, bij zijn bezoek aan enige Duitse gewonden in het militair hospitaal der stad, over niets anders spreken dan over godsdienstige zaken en belangen.

Ds. Eykman vertelt verder dat de predikant van Namen als door een wonder aan de dood is ontkomen. Deze stond met een Duits officier te spreken, die reeds in de stad was, terwijl de Duitsers ze nog bombardeerden. Plotseling werd hij op de grond geworpen en een half uur lag hij bewusteloos. Toen hij bijkwam was hij ongedeerd, maar een vrouw lag dood op hem en de officier naast hem met afgerukt hoofd.

Van de kerkgebouwen der Belgische Zendingskerk is alleen dat de Charleroi beschadigd en van dat te Houne het dak weggeschoten. Eén pastorie is door de Duitsers in brand geschoten op aanklacht dat uit het huis was geschoten. Zij was het eigendom van de predikant Gouttier, een Zwitser, wiens vader hoogleraar te Genève is.

Zondag 18 oktober 1914 – avondeditie

Belgische vluchtelingen.

Uit Hansweert meldt men ons:

De sleepboot Lady is zaterdag met 30 vluchtelingen naar Antwerpen vertrokken. Veel animo om terug te gaan is er hier nog niet onder de Belgen.

De burgemeester heeft alhier doen aanplakken, dat boten, die naar Antwerpen varen, bij Bath de witte vlag moeten hijsen en wachten op een Duitse boot met het oog op mijnengevaar.

Voor eventuele lijders aan besmettelijke ziekten is hier een barak gebouwd, gezonden door de gezondheidsdienst te Utrecht. Er zal ruimte voor 100 patiënten zijn.

Het voormalig huis van de sluismeester wordt ingericht voor kraamvrouwen.

De heer Snoeck-Henkemans heeft zaterdag Hansweert bezocht en beloofd, 2000 dekens te zullen doen toekomen.

Geïnterneerden.

De Belgische generaal De Schepper, die zich met zijn militairen aan onze grenswacht nabij Valkenswaard had overgegeven, is gisterenavond per auto naar Breda vertrokken, zijn manschappen hedenochtend naar Harderwijk.

Rotterdam - Belgische vluchtelingen.

Ook vandaag is er niet veel te merken van terugkeer van vluchtelingen naar Antwerpen. De stoomboot Koningin Wilhelmina, die vanochtend van de Oosterkade vertrok, nam er een kleine honderd mee.

Met de treinen naar het zuiden vertrokken er wel meer dan gisteren, doch geen aantal, dat naam mag hebben. Aan onvermogens wordt vrij vervoer toegestaan.

De Stad Zierikzee, die zoals vermeld, gisterochtend om 6 uur met ongeveer 100 vluchtelingen aan boord naar Antwerpen is vertrokken, is gistermiddag om 15 u 30, zonder enig bezwaar te hebben ontmoet, aldaar aangekomen. Twee leden der directie van de stoombootmaatschappij maakten de reis mee. Zij vonden te Antwerpen alles rustig en kalm. Hedenmorgen om 7 uur is de Stad

Zierikzee weer naar Antwerpen vertrokken. De stoomboot De Schelde, van dezelfde maatschappij, is vanmorgen om 6 uur van Dordrecht naar Antwerpen vertrokken, met ongeveer 60 terugkerende vluchtelingen.

De oorlogstoestand. De eerste mededeling, die in ons ochtendblad van heden staat, vertelt ons eerst, dat de hoofdmacht van de Duitse troepen, die Vlaanderen hebben bezet tegenover de linkervleugel der bondgenoten staat. Dit nu spreekt vanzelf. Het zou vreemd zijn, indien het anders was. Vervolgens echter horen wij, dat de Duitsers niet voorbij de linie Oostende, Torhout, Roeselare, Menen zijn gekomen. Dit kan een belangrijk nieuws zijn en in tegenspraak met hetgeen onze oorlogscorrespondenten ons reeds twee dagen geleden hebben menen te kunnen melden. Volgens dezen toch stonden de Duitsers ongeveer langs een lijn uit Ieper loodrecht op de zee kust getrokken. Maar zie, de Franse mededeling van gisteravond lost deze tegenstrijdigheid ten volle op. Deze besluit namelijk met de zin: "aan het kanaal van Ieper naar zee, hebben onze mariniers een aanval der Duitsers afgeslagen." Dat kanaal van Ieper (over Veurne) naar zee ligt inderdaad langs de boven aangeduide lijn. Op deze wijze neemt dus de Franse regering haar mededeling, dat de Duitsers niet verder waren gekomen dan de linie Oostende, Roeselare, Menen terug en bevestigt zij, wat wij reeds hadden gemeld, dat het Duitse front op een punt tussen Veurne en Duinkerken aan de zee stoot en vandaar over Ieper naar het zuidoosten loopt, bij Rijsel een flauwe bocht naar het zuiden beschrijvend. Bij die bocht hebben de Fransen de laatste dagen het offensief hernomen. Ze hebben daar ongeveer 10 km terrein gewonnen, althans de plaatsen in de berichten van heden als door hen bezet opgegeven, liggen 10 km van die plaatsen af, welke zij volgens de berichten van gisteren bezet hielden. Zij bevinden zich thans op ruim 10 km ten westen van Rijsel.

Het Belgische leger in Frankrijk.

Een correspondent van de Times seint uit een ongenoemde stad in Noord-Frankrijk op 15 dezer:

Hier is het hoofdkwartier gevestigd van het Belgische leger, dat deel heeft genomen aan de verdediging van Antwerpen. Het leger is vermoeid, maar, wel verre van ontmoedigd, vol vuur. De soldaten, jonge fikse kerels, verlangen weer met de Duitsers slaags te raken. Zij spreken met felle geestdrift van de verschrikkelijke straf, die de Duitsers onvermijdelijk in hun eigen land zullen moeten ondergaan voor hun grote zonde in België.

De correspondent zegt van Belgische officieren gehoord te hebben, dat de Engelsen, die in Nederland geïnterneerd zijn, 's nachts in de nevel bij vergissing de grens hadden overschreden. En dan volgt deze zin, die we niet goed begrijpen: "De beweging had geen strategische of militaire reden", het was geen vlucht voor de Duitsers met andere woorden, "en de onderstelling werd geopperd, dat zonder de liefde voor eerlijk spel van de Britten, zelfs wanneer zij met een gewetenloze vijand te doen hebben, een terugtrekken op Belgisch grondgebied mogelijk ware geweest zonder dat de Duitsers het hadden gemerkt."

Dat begrijpen wij niet. Zodra de Engelsen op Nederlands grondgebied waren, hadden zij met het Nederlandse leger te maken. Is dat die gewetenloze vijand? Neen, blijkbaar wordt het Duitse leger daarmee bedoeld. Maar betrachten de Engelsen eerlijk spel tegenover de Duitsers, door zich niet meer van Nederlands grondgebied op Belgisch te begeven? Het is duister.

Vermoedelijk is de bedoeling dat de Britten een "fair play" tegenover het Nederlandse leger hebben gespeeld en "de gewetenloze vijand" een tussenvoeging is, die met het verband niets te maken heeft.

Van meer belang is, dat, ook zo opgevat, de bewering geen steek houdt, aangezien oorlogvoerende troepen, die bij vergissing op onzijdig grondgebied komen, volgens de publicisten terug mogen als zij het op de eerste aanmaning doen. De bevelvoerende Nederlandse officier zal de Engelsen, ingeval van vergissing, dan ook wel voor de keuze hebben gesteld.

Het bombardement van Antwerpen.

Een onzer oorlogscorrespondenten schrijft ons:

Donderdag, acht oktober. Het is langzamerhand een weinig banaal geval kon geworden: Maar à rato van ongeveer drie schoten in de 2 minuten, met kleine tussenpozen overigens, vliegen de projectielen nu om de Place de l'Aurore. De snelheid is niet zeer groot, want men hoort de eerste knal van het schot, dat terstond overgaat in een heel hoog gonzend gefluit, dat daalt en daalt tot een vrij lage toon, en daarna bijna altijd overgaat in de ontploffing, vergezeld van bijkomstige geluiden, van instortende muren, en tot gruzels vallend glaswerk. De gemiddelde snelheid van het projectiel is dus kleiner dan die van het geluid. Dat de toonhoogte van het gefluit afneemt, ligt natuurlijk hier aan, dat de snelheid van het projectiel ten opzichte van ons door de luchtweerstand en in verband met de baankromming vermindert.

Men hoort meestal dus de granaat voor hij springt, en heeft nog een ogenblik tijd om snel de baan te pronostikeren, en achter een muur, een portaal, of in een zijstraatje een heenkomen te zoeken. Dit alles mag natuurlijk het werk zijn van niet meer dan 1 seconde hoogstens, waarin men zich snel terzijde moet werpen, met in geval van waarlijk gevaar, slechts kleine kans op redding. Bij elk schot neemt men gevallen waar van afketsen, en van uiteenspringen van

schoorsteenpijpen enz., waarvan de rondspringende stukken volkomen onvoorspelbare banen volgen.

Met mijn koffer met groenten in de hand keer ik langs een omweg, namelijk door de Arendstraat, waar de bom gevallen is, naar huis terug. In zulke ogenblikken is het brein ongelooflijk actief. Men leeft veel sneller dan anders, het gevaar scherpt de zintuigen, de perceptiesnelheid is groter dan ooit, elke spier is voortdurend gespannen en gereed tot actie. Terwijl ik naar het getroffen huis ga, springt er gelukkig geen projectiel in mijn nabijheid, maar die lange straat zonder zijstraatjes en zonder portieken is verschrikkelijk onaangenaam. De getroffen huizen, nummers 38 en 40, zijn niet ernstig gescheurd. In een tuin moet de granaat gevallen zijn, en de scherven door de beide huizen gegooid hebben. Van de straatkant ziet men alleen alles wat glas, kozijn, blind en gordijn heet, naar buiten gestoten. Een paar leuke boenders van Vlamingen, die er bij staan te kijken, misschien met een teugje op, wijzen en gesticuleren naar de uitwerkingen van de eerste granaat die zij bijwonen: "Dat 's nen smierigen Duts zulle". Als er dan weer wat knalt, maken we maar dat we wegekomen.

Terwijl ik naar huis loopt, knallen de ontploffingen in de verte. Thuis zie ik, dat er enige schade aan het door mij bewoonde huis berokkend is: een lamp is door de luchtschok van de eerste granaat uit de haak gegooid, en door de granaat, die in het tuintje van de Arendstraat ontploft is, en dat aan mijn tuintje grenst, is wat glaswerk aan de achterkant omlaag gekomen. In de bovenslaapkamer liggen twee granaatsplinters, die gloeiend binnengekomen zijn en een begin van smeulen veroorzaakt hebben, dat door de dienstbode is geblust. Het ziet er fraai uit. Terwijl we staan te kijken, onvoorzichtig genoeg, horen wij opnieuw een gefluit: vlak achter ons een geweldige knal, vergezeld van het geluid van nog lang navallend steenwerk en puin. Ik heb mij vlug laten vallen achter de muur, en voel naast mij een hele

ruit, binnen het gordijn gelukkig, omlaag glijden, en een voorwerp in de kamer vliegen. Het is een vrij zware scherf: met alweer dat onaangename smeulen in een doek, waarin zijn val gesmoord is. Ik kijk naar buiten: een kleine verwoesting in een apotheek, nr. 58 Arendstraat. Wij zijn er tot dusver goed afgekomen: maar na enige inspectie in de tuin, die vol stenen ligt, van een getroffen schoorsteen losgeslagen, daal ik maar weer in de kelder af.

En altijd maar weer dat gillende gefluit door de lucht; en de knallen, onberekenbaar verspreid door de stad. In de verte, in de richting van Berchem, stijgt een zware rook op; daar zijn sommige huizen tot en met de kelder uiteengeslagen. Ik zie een groep mensen, waaronder een priester, aankomen en overal aanbellen met de boodschap dat in de Arendstraat het huis van een apotheker in brand staat. Er is nergens een gardeville of een pompier te zien: wij zouden voor de blusarbeid, die ik voorstel, niet eens een ladder hebben. Uit het achterhuis zie ik hetzelfde huis in vlammen opgaan, dat zoeven door het projectiel getroffen is, waaruit een paar scherven ons bereikt hebben. Er is groot gevaar, dat de hele buurt in brand gezet wordt, maar wat kunnen wij doen?

Heftige stappen in de straat: ik vlieg naar buiten en zie aan de overkant drie soldaten zonder hoofddekseel met terneergeslagen en verschrikt gezicht lopen met lange stappen. Ik houd hen staande en vraag wat er is: zij antwoorden dat zij een batterij bij Oude-God in de steek gelaten hebben; ze hebben geen zware verliezen geleden, maar de vijandelijke granaten kwamen al dichterbij, en begonnen in de buurt te springen. Verder in de straat werden zij staande gehouden door het personeel van de ambulance, dat dergelijke vragen stelt; vlug geantwoord en dan verder. Wat moet die vlucht betekenen? Is dat een slecht voorteken of erger? Welk een onbegrijpelijke moedeloosheid. En waarom laten Belg en Engelsman het geschut van de vijand het bombardement zo ongestoord

voortzetten? In de verte hoort men niets dan die ontzettende knallen met onverstoorbare gelijkmatigheid en het oor dat zich inspant, verneemt niets van de lange kanonnen der Engelsen, waarvan ieder zoveel gehoopt had. Is men er daarbuiten nog altijd niet in geslaagd, de stelling van de nu reeds sedert 14 uur schietende vijand te vinden?

Om mij te doen inlichten, kuier ik naar een grote ambulance, die aan het uiteinde van mijn straat in een grote gemeenteschool is ingericht. Met de kapitein-gestionneur en een priester spreek ik geruime tijd. Ook zij weten niets. Hun indruk is, dat er iets verkeerd moet lopen. Nergens is de gardeville te zien. De pompiers zijn voor het merendeel op de loop. De vrouwelijke vrijwilligers voor de ambulances zijn onder de eersten geweest, die hun gewonden in de steek gelaten heb. Militaire ondergeschikten zoeken telkens onder een voorwendsel de deur uit te komen; de kapitein gaat daarom in vastberaden houding in de deuropening staan, en beantwoordt hun voorstellen op ironische wijze. Het grote hospitaal, waarvan dit een afhankelijkheid is, heeft sedert het begin van het bombardement niet van zich laten horen. Terwijl wij spreken, springen er een paar lichtgewonden uit het venster en lopen hard weg. Zijn ze er elders beter aan toe? Ik uit mijn verwondering over de opvattingen der pompiers, der soldaten, der brancardiers. De kapitein antwoordt mij bitter, dat ik de Belgen nog niet ken, en zegt mij scherpe dingen, waaraan ik niet geloven kan. Ondertussen knalt het om ons. In de Philomeenstraat dondert een granaat 15 m van ons een huis binnen, nr. 19, en slaat daaruit en uit nr. 17 een hoge hoop stof en gruis omhoog. Een korte poos later worden nr. 21 getroffen, waarbij het kabaal nog groter is, daar hierbij tussenwanden instorten. Alle trottoirs in de straat zijn nu met glasscherven geplaveid.

Ons kwartier wordt zwaar bezocht: vlak tegenover de ambulance vliegt met ontzettend kabaal een huis uit elkaar. Ditmaal gaat, daar de granaat in het dak springt, een heel stuk voorgevel tegen de straat,

die met stenen en gruis bedekt raakt. We springen juist nog tijdig naar binnen, maar de gestionnaire moet aan zijn werk, en ik ga naar mijn kelder verlangen. Terwijl ik naar huis loop, kom ik weer een paar vluchtelingen tegen, soldaten, die niet op mijn haastige vragen antwoorden. Aan het andere uiteinde van de straat treft een granaat de tramremise, en gooit een regen van grote klinkers en ook van puin omhoog. Het kabaal is langzamerhand sterker geworden. Op zijn minst zijn twee batterijen nu bezig. De schoten komen nu ook uit de richting van Boom.

Later, als ik in de kelder zit, hoor ik de schoten op grotere afstand knallen; ik veronderstel, dat telkens gedurende zekere tijd onder bepaalde helling gevuld wordt. Later op de avond wordt de helling gewijzigd, en de rayon vergroot. Zo werkt men de stad methodisch af. Gedurende een uur hebben wij niets meer te lijden. Hier en daar komen mannen die ik nog niet gezien had, uit de ramen kijken. Men ziet geen enkele vrouw, hun zenuwen zijn ook wel op zwaar op de proef gesteld.

In de avond ga ik nog eens op vers brood uit. Op straat zie ik alweer van die militairen, die daar niets te doen hebben. Als ik hen vraag wat ze weten van het slagveld, geven zij ontwijkende antwoorden, en ze maken niet de indruk, alsof ze van plan zijn, er weer heen te gaan. Wat betekent dat alles toch? Het huis van de apotheker in de Arendstraat is met grote lichtontwikkeling uitgebrand; langs de kroonlijst is de vlam naar het volgende perceel nr. 56 overgegaan, en de bovenste verdieping begint al te branden. Gelukkig zijn er nog heel wat huizen tussen dit en het door mij bewoonde.

Opeens weer een gefluit dichtbij. Ik werp me in een deuropening achter een arduinen post, maar het was niet nodig. De bom is wel dichtbij, maar in een andere straat ontploft; later blijkt dat de pastorie getroffen is, die dan ook weldra in vlammen opgaat. Overall

in de stad is brand. Boven de huizen hangt een dichte rook, die een spookachtig rossig licht omlaag werpt. In alle richtingen een rood schijnsel, dat laag blijft hangen: soms even hier en daar een vuurtong, die in de nacht omhoog geworpen wordt.

Later in de nacht een helwitte schijn. Het zijn de petroleumtanks, door de overheid in de Schelde geleege, en waarin de overblijfselen in brand gestoken zijn.

Mijn nachtrust wordt slechts zelden onderbroken: soms een zware ontploffing in onze buurt. Als ik daardoor wakker schrik, hoor ik het ononderbroken en ondraaglijk geknal van in andere wijken barstende projectielen door de nacht. En als ik aandachtig luister, daarachter een zacht geloei van vlammeende gebouwen.

Te Antwerpen. Van 7 tot 9 oktober 1914.

Antwerpen, 14 oktober.

De pen, die sedert 27 augustus 4 uur 's namiddags in mijn pennenbak lag te roesten, neem ik weer op, om ze opnieuw te laten zijn wat ze 10 jaar lang, in eer en deugd en in zoete vrede, zijn mocht: de pen van uw Antwerpse correspondent.

Sedert 7 of 8 september is mij geen Nieuwe Rotterdamsche Courant meer onder ogen gekomen, en sedert 7 oktober geen Belgisch blad meer: die dag immers verscheen het laatste Antwerpse blad, want mijn achtbare confraters, zelfs zij die de heldhaftigste en strijdlustigste toon aansloegen, en ook zij die dag aan dag woorden van schimpen en smaad neerschreven voor al wie hen in bluf niet nabij streefde, zij waren ver weg, daar waar schrapnels noch granaten, of hoe dat tuig heeft, hen genaken konden.

Laten wij de heren niet al te hard aanvallen: er behoort vaak zoveel moed toe om te vluchten als om te blijven. Hoe het ook zij, ik ben gebleven, daar mijn taak het mij gebood.

Ik ben er voor beloond, want (de appel valt niet ver van de boom!) de bom, die op donderdag 8 oktober om 1 u 25 (Greenwichtijd) op een paar meter van ons hoofd terecht kwam, heeft ons niet geschaad. En de tweede, die enige meters verder viel, besuikerde ons wel met stenen, stof en gruis, maar liet ons verder onverlet. Terwijl de derde, die voor ons bestemd was, niet ontplofte: zodat we mogen zeggen dat we goed ontsnapt zijn, en voortaan wel tegen al dat gebom gevaccineerd mogen heten.

Wat een herinneringen! Ik weet waarlijk niet waarmee te beginnen, en ik wens ook niet te veel mijn streng persoonlijke avonturen op de voorgrond te stellen. Het persoonlijke heeft in een tijd als deze haast geen betekenis meer. Wat hangt ons allen nog boven het hoofd, en hoe gaat dit alles aflopen? En hoe komt ons arm land, hoe onze geliefde geboortestad uit de slag?

Het was woensdag 7 oktober, toen voor de laatste maal 's ochtends de dagbladventers door de straten ijlden met het bekende geloei: "La Métropo-ôle! La Mati-i-in! Het Handelsbléd! De Nief Gazet!"

"Aux armes! Chaque homme valide, un fusil! Ne servez pas les barbares! Sus à l'ennemi!" "En cas de bombardement. Du calme, de la dignité, de la force morale. Haut les coeurs!" Ik schrijf alleen de opschriften-in-vetjes af van La Métropole, het blad dat sedert twee maanden de heilige economische oorlog predikte, en al wie van ver of nabij, in een stad waar 10.000 Duitsers inwoonden, met dezen in betrekking waren geweest had aangeklaagd!

Hetzelfde blad had geweigerd de sympathiebetuiging der Nederlandse letterkundigen aan hun Vlaamse broeders op te nemen ... De andere bladen, de Vlaamse waren doorgaans beter gestemd, voerden de strijd met zachtere middelen, maar waren niet minder opgewonden. Het is een akelige tijd geweest, de lelijkste, droefste die mij heugen zal, toen eenieder zijn buurman loens bekeek, en men overal, overal vijanden en spionnen ontdekte. La peur est mauvaise conseillère! En er is helaas veel schrik geweest. Maar genoeg daarover. Zij die geleden hebben bewaren wel diep in zich bittere herinnering, maar geen wrok. De tijd zal vechten, en uitmaken wie werkelijk zijn land heeft vermogen te dienen op een wijze die het algemeen nut bevorderlijk is geweest. Het minst erge is voor velen zeker niet geweest, dat zij vaak tot werkeloosheid gedoemd waren, daar waar zij zo uit ganser harte verlangend waren om alles, alles te doen wat zij voor hun land doen konden.

Reeds dinsdag 6 oktober 's avonds was de toestand uiterst gespannen, en ik ben toevallig een der eersten geweest onder onze medeburgers die er door een welingelicht persoon van op de hoogte kwam. Uitgegaan, door de sombere avondstraten (sedert begin augustus was er 's avonds van 8 uur, later van 6 uur af geen licht meer) om vrienden van ons te waarschuwen, dat zij op onze hulp konden rekenen als het gevaar te nijpend werd, ontmoetten wij te 9 uur 's avonds een heer die van militaire zijde wist, dat het met onze stad bitter slecht stond en zijn buurlieden de raad gaf om onmiddellijk de vlucht te nemen. Wij, die al zo veel jobstijdingen gelogenstraft zagen, geloofden hem ditmaal maar half, en gingen gerust slapen. Eerst 's anderendaags was de tijding algemeen bekend, en de ochtendbladen brachten het officiële communiqué van luitenant generaal Deguise, bevelhebber der versterkte plaats Antwerpen, in de vorm van een brief aan de burgemeesters der

gemeenten gelegen in de versterkte plaats (ik schrijf over uit het Handelsblad van 7 oktober 's ochtends):

“Ik heb de eer aan de bevolking ter kennis te brengen, dat de beschieting van Antwerpen aanstaande is.

“Het is wel te verstaan dat de beschieting of de uitvoering van de beschieting geen de minste invloed zal hebben op de duur van de weerstand, die tot het uiterste toe zal volgehouden worden.

“De personen die zich aan de uitwerksels van gezegde beschieting willen onttrekken zijn verzocht zich in de kortst mogelijke tijd te willen verwijderen, in de richting van het noorden en het noordoosten.”

Betreffende de aanvang van de beschieting gaf dit bericht geen zekerheid, en dit is voorzeker de oorzaak waarom niet nog veel meer mensen onmiddellijk de stad hebben verlaten. Toch groeide de onrust van uur tot uur, om zo te zeggen zienderogen, aan. Maar zeer velen konden er nog niet aan geloven. Wij waren het schrikken nu eindelijk gewend geraakt, en dit laatste kon ook wel weer eens blijken enkel maar een loos gerucht te zijn. De moedigen richtten er hun kelders op in en wachtten de omstandigheden af. Zij die niet durfden te blijven, namen pak en zak en bestormden de treinen in de richting naar Holland. Het moet een wreed schouwspel zijn geweest aan het station, waar duizenden geen plaatsje konden bemachtigen. Toen begon de uittocht, die eerst later echt tragisch zou worden

Nog steeds betrouwend in ons gesternte, legden wij ons te bed, af en toe luisterend naar een verre knal, een gerucht, dat we ook al danig gewoon waren, zodat wij er geen overmatig gewicht aan hechtten.

Maar, te klokslag middernacht, woensdag 7 op donderdag 8 oktober 1914, donderde het eerste schot, gevolgd door een akelig huilend

gesuis, een gejangk als van een monsterkat, een geluid als van een sirene: een huisgenoot legde de nuchtere verklaring af, dat hij “zoiets niet gewoon was, en dat hem dit niet aanstond”, wat ons - tragisch komische bijzonderheid - heus onbedaarlijk aan het lachen bracht. Maar op het eerste schot volgde waarachtig een tweede, en dan een derde, en telkens vergezeld van het afschuwelijk gefluit, en af en toe met een boem! boem!, waarvan de davering me nog in de benen zit.

De kelder in! Wij waren met z'n drieën en twee honden. Het was aandoenlijk om te zien hoe die beesten plotseling door schrik aangegrepen, zich voor ons kwamen opzetten, ons nadrukkelijk kwamen aankijken, als schenen ze te vragen: baasje, wat moet er met ons gebeuren?

Er viel niet meer aan te twijfelen, we zaten in de kritieke positie en ieder ogenblik verwachtten wij er ons aan dat het huis op ons hoofd gingen storten. Wij luisterden onze oren uit om maar te speuren welke richting de beschieting uitging, en stelden vast dat wij het voorrecht hadden, in de allergunstigste lijn te liggen om binnen een ommezien ad patres te gaan. Nu, we zouden het afwachten en hielden ons zo goed mogelijk. Zelfs had een onzer, ik zal, om niemands bescheidenheid te kwetsen, geen geslacht aanduiden, de moed om zich op een peul uit te strekken en in volle, of althans in halve gerustheid, een dutje te proberen. En dat met goed gevolg, een paar uur lang! Ik was het niet, ik beken het: ik dacht maar: hoe komen we eruit? Maar het werd van kwaad tot erger, en het gekraak en gedreun in de buurt werd inderdaad onheilspellend, tot we hoorden roepen: brand! brand! en stappen van vluchtende mensen. We liepen even de straat op, en zie ... alles stond in blakende vlam, aan de overzijde werden de lieden opgebeld, en de vlammen sloegen uit aan een huis achter de hoek. Het was een onvergetelijk gezicht. Alle mogelijke historische prenten kwamen me onmiddellijk voor de geest. Te 5 uur namen we ons pakje, onze twee honden (ieder met

een visitekaartje aan de hals) met ons mee, en op Gods genade de wegen op ...

De hemel laaide aan alle zijden, en we hoorden almaar de bommen suizen en dan hier, dan daar vallen. Wij bereikten de Zuiderlei, het zuiden van de stad was het meest geteisterd, want de beschieting scheen uit de richting Boom te komen, daar zagen we in de verte huizen branden. En drommen van mensen geladen met inderhaast bijeengeraapte pakjes voorthollen. We vonden een onderkomen in de ruime kelderkeuken van een gastvrije vriend, uit wiens raam wij alles zien konden wat op de lei gebeurde. En dit is weerom onvergetelijk. Gewonden, op krukken, doodsbleek, met windsels om het hoofd, sommigen leunend met moeilijke tred op de arm van een verpleegster, strompelden voort in de richting van de stroom. Een ziek soldaat, die zijn jas had weggegooid, kwam ons een pet of een hoed vragen. Een andere, uitgeput, een dronk water. Verder dienstmeiden met alleen een wollen omslagdoek om, dames in hun zondagskleren, gezinnen die een stootwagentje voortduwden, veel vrouwen met zuigelingen ... Hoeveel duizenden zijn zo voor onze ogen weggevlucht? En af en toe, zei iemand: daar brandt er weer een, of: kijk die man heeft een bom opgeraapt ...

Zo werd het volop dag, en nu het omtrent 7 u 30 was, maakten wij ons op om te gaan, waar de plicht riep. Onderweg, zelfde schouwspel. Er waren straten waar reeds zes, zeven huizen getroffen werden. Balkons, met één slag weggerukt. Kroonlijsten, die half op de straat waren neergekomen. En het was nog maar een begin.

Door de Nationalestraat, langs het goddank nog ongerepte museum, liepen wij naar het centrum der stad in de nabijheid der Grote Markt. Nu waren de straten overvol van volk, en het leek wel of de mensen daar ook weer aan gewend raakten, want de paniek was niet zo groot als men had kunnen verwachten. Honderden burgerwachten, die pas

te 7 uur uiteen mochten gaan, velen hebben de hele nacht door de wacht gehouden op de wallen, gingen hun geweer aan de staf afgeven, waar zij niemand vonden om die in ontvangst te nemen, zodat geweren en sabels en uniformen en kardoezen, alles door elkaar op een hoop werden gestapeld; men ijst bij de gedachte: als daar een bom was neergekomen die alles had laten springen! In de herrie liep een onzer honden verloren. Wij mochten helaas niet talmen; werkelijk diepbedroefd om het arme beest, maakten wij voort en bereikten onze bestemming, waar wij tot het bittere einde desnoods de omstandigheden zouden afwachten.

Het was donderdag 8 uur 's ochtends. En van dan af zonder verpozen tot vrijdagochtend bleef het voort donderen en suizen en fluiten ... Om 1 u 25 donderdags, toen ik met mijn echtgenote aan tafel zat en wij een beet wilden eten gebeurde het: op een drietal meters van ons, op het gebouw waar mij de zorg van toevertrouwd is - waarom zou ik verzwijgen dat het de stadsbibliotheek op het Conscienceplein is? - viel de bom. Brand! Riep iemand buiten. Mijn vork viel op mijn bord, waar de omelet met spek onaangeroerd lag. Wij buiten op een sukkeldrafje. We keken, keken, het zolderraam boven de Jezuïetenpoort was getroffen: een steen van zowat 80 kilo, naast vele andere stenen, lag op de grond, en er stroomde een vloed water langsheen de gevel, en overal lag het vol gruis en stenen. Wij waren geen tien meter verder, of een tweede slag werd gehoord. En waarlijk, het tweede huis van de Wijngaardstraat had een gapende wonde. Mijn vrouw was in een wolk van gruis en stof verzwonden maar op mijn geroep kwam zij als een silfe naar me toe gehuppeld. En wat een goede engel hebben we gediend! Een derde bom viel in het Lievevrouwestraatje, die niet ontplofte ditmaal, anders waren we definitief opgeruimd geweest ...

Een half uur later zaten we weer op onze plaats, en nadat we van de verrassing bekomen waren, aten we onze omelet op ... Helaas, we

waren niet de enigen, die zo getraakteerd werd. Er zijn een paar duizend granaten, of hoe die dingen heten, over onze goede stad gevallen, en men vernam, en we zagen weldra ook met eigen ogen dat honderden plaatsen getroffen waren.

Maar de avond was het akeligste. Uit de verlaten stad steeg nu allerwegen het gehuil der honden op, en de hemel zag bloedrood van de branden. Het was Dantesk. Vanuit de bovenverdieping zagen wij de slanke silhouet van onze beminde toren der Onze-Lieve-Vrouwkerk. Gespaard, goddank! Ginds die gloed, dat waren de petroleumtanks die brandden. En hier vlakbij was het de Schoenmarkt die half afbrandde, en het huis van een bekend drukker op de Eiermarkt, en het waren tien huizen op de Zuiderlei, en een reeks huizen in de Kronenburgstraat, evenveel in de Volksstraat. En waar niet al!

Te 8 uur 's ochtends hield het op ... Er werd onderhandeld. Te half twee rukten de Duitsers Antwerpen binnen. Antwerpen was overgegeven.

De schade te Antwerpen.

Schade, aangericht te Antwerpen (aansluitend aan de opgave in de Nieuwe Rotterdamse Courant van vrijdagochtend):

Dageraadplaats: de pastorie gedeeltelijk vernield en van de overige huizen veel ruiten gesprongen.

Grote Hondstraat: het hospitaal door verscheidene granaten getroffen. Alle gewonden konden nog tijdig worden verwijderd.

Egmontstraat: huis nr. 50 volledig vernield.

Scheldestraat: huizen nrs 3, 4 en 6 verbrand.

Terlostraat: nrs 80 en 82 uitgebrand.

Godstraat: nummers 17, 20 en 21 vernield.

Fonteinestraat: nrs 20, 46, 54 en 56 zwaar beschadigd (twee vrouwen vonden hier de dood).

Engelse Lei: nr. 15 gedeeltelijk vernield.

Turnhoutse Baan: nr. 39.

Lombardestraat een magazijn verbrand.

Driehoekstraat: twee percelen verbrand.

Lombardevest: onder andere het huis, waarin David Teniers heeft gewoond, gedeeltelijk vernield. Het jaartal 1610-1690 is boven de deur nog te lezen.

Te Deurne in de Ankerstraat, 15 huizen gedeeltelijk vernield, in Gietschotel (Deurne Zuid) vijf huizen verbrand. Op het Gemeenteplein is een bom gebarsten, waardoor een gat in de bodem is geslagen en de waterleiding sprong. Vele ruiten werden vernield.

Antwerpen was na Londen de grootste rubbermarkt ter wereld. In een rede te Londen nu heeft McEwan, de voorzitter van de vereniging van rubberplanters, medegedeeld, dat men bijtijds zorg had gedragen om alle rubber dat te Antwerpen opgestapeld was, naar Londen over te brengen.

In de Times lezen wij het volgende voorval, meegemaakt door een onderdaan van een onzijdige mogendheid, die pas uit Berlijn is gekomen. De val van Antwerpen werd daar bekend. In een schouwburg verscheen een lid van het gezelschap op het toneel en zegde: "Een ogenblik, een ogenblik alstublieft! Antwerpen is

gevallen.” Natuurlijk barstte het publiek in toejuichingen los. Maar toen deze bedaard waren, trad een toneelspeler naar voren, om het volgende lied te zingen:

Nicht zu laut!
Nicht zu laut!
Denkt g’rad, jetzt wo Ihr jubelt und lacht;
Nicht zu laut!
Nicht zu laut!
Fiel ein Krieger vielleicht in der Schlacht
Und er liegt beim zerschossenen Pferde
Und nimmt Abschied von Mutter und Braut
Nicht zu laut!
Nicht zu laut!

De Belgische vluchtelingen in Engeland.

De Times zet in een hoofdartikel nog eens uiteen, dat het voor het Engelse volk plicht is voor de vele Belgen van alle standen, die in groten getale in Engeland de wijk hebben genomen, te zorgen. Engeland heeft België niet behoed voor tijdelijke vernietiging; het Belgische volk niet voor de verschrikking van deze oorlog. De Belgen hebben in de strijd met ongeëvenaarde moed en vastberadenheid de spits afgebeten. “Het heldhaftige Belgische leger heeft voor ons en voor de zaak van de vrijheid veel doeltreffender gevochten dan wij nog voor de Belgen hebben kunnen doen.”

Voorlopig is er voor de Belgische vluchtelingen al het nodige gedaan. Maar er moeten maatregelen worden genomen voor de toekomst. Ten slotte is terugkeer natuurlijk het doel, maar de Times vindt het begrijpelijk dat de Belgen vooreerst niet onder de Duitsers willen zijn. Ja, het blad meent dat de Belgen eerst terug zullen keren, als hun land weer vrij is. Intussen moet er werk voor hen worden gevonden.

Het departement van de arbeidsbeurzen heeft er al maatregelen voor aangekondigd. De Times vertrouwt echter, dat het niet zal geschieden ten koste van de Engelse arbeiders. Er is op de Engelse arbeidsmarkt "al genoeg depressie". Men heeft voorgesteld, de Belgen op een stuk land te zetten en een kolonie te vormen, huizen te bouwen enzovoort. Misschien is daar wel iets in, zegt de Times. Maar alvast kan men beginnen, in de gebouwen waar een menigte Belgen bijeen zijn, ze aan het werk te zetten voor hun eigen behoeften. Laten zij kleren, schoenen, gereedschap enz. voor zichzelf maken. Zonder een bepaalde kolonie te vormen kunnen zij hier en daar wel beginnen met huizen te zetten, land te bebouwen enz. voor zichzelf. De vrouwen konden werk doen, waarmee zij aan geen Engelse bedrijven schade doen, bijvoorbeeld kantweven, borduurwerk enz. En dan kunnen de diamantbewerkers aan de gang gaan. Misschien zou de Times er geen bezwaar tegen hebben, als de diamantslijpers in Engeland bleven, al keerden de overigen naar hun land terug.

De Lokal Anzeiger schrijft: "Met de bezetting van Oostende zijn onze troepen eindelijk tot aan de Belgische kust gekomen. Dit betekent het begin van een nieuw tijdvak van onze oorlogvoering, waarover voorlopig wel niets verder gezegd hoeft te worden".

Zwerftochten op het oorlogsterrein.

Een correspondent schrijft ons:

Heel Oostende is een vluchtelingenkamp, en in ons hotel zijn er tientallen gratis ondergebracht, die morgenvroeg verder hopen te gaan. Ook de burgemeester van Evere, een dorp op de weg van Mechelen naar Leuven, is hier, na allerlei wederwaardigheden, aangekomen. Hij lijkt een zeer bezadigd mens te zijn en vertelt ons zonder omhaal zijn geschiedenis, daar wij vragen hoe het komt, dat

hij, die toch een ontwikkeld man is, ook al aan die algemene paniek meedoet, en zonder reden voor de Duitsers vlucht.

In Evere, dat 5 km van Mechelen verwijderd is, heeft hij rustig de aankomst der Duitsers afgewacht. Zijn gezin, bestaande uit vrouw, twee volwassen dochters, waarvan een getrouwd met een Belgisch officier, die aan het front is, een jonge zoon en het dienstmeisje, verzamelde hij in de voorkamer.

De Duitsers trokken zeer ordelijk binnen, een officier kwam beleefd met de burgemeester spreken en het gevaar scheen geweken, zodat hij wat in de tuin ging werken. Daar weerklonk plotseling een schot, gevolgd door geregeld geweervuur. Duitse officieren reden tot voor het huis van de burgemeester en één ervan riep "Burgermeister, komm hier". Toen hij daaraan enigszins langzaam gevolg gaf, daar zijn vrouw meende, dat hij zou doodgeschoten worden en hem bad niet te gaan, riep de officier nog eens dreigend, dat hij daar vlak voor hem moest komen staan. De officieren trokken toen hun revolvers, die ze hem vlak voor het gezicht hielden, terwijl ze de betekenis van het geweervuur wilde weten. Dat kon de burgemeester niet verklaren, maar hij meende, dat het aftrekkende militairen waren. De officieren namen daar genoeg mee, staken hun revolvers op en vertrokken weer, maar met de bedreiging, dat ze alles plat zouden branden, als er nu weer geschoten werd.

En dat gebeurde werkelijk enige uren later. Soldaten renden toen de straten van het dorp door en schoten in alle ramen, ook in die van het huis van de burgemeesters, en het mag een wonder heten, dat niemand gekwetst werd.

Toen besloot de familie, die tot dusver niet door de paniek was aangetast, toch maar te vluchten. Snel werd het nodigste bij elkaar gepakt op een kruiwagen, het enige middel van vervoer, dat nog ten

dienste stond, en de burgemeester, die tot de zeer welgestelden behoort, toog, de kruiwagen voor zich uit schuivend, met zijn wenende familie, als zoveel arme vluchtelingen op het pad, zonder goed te weten waarheen. Gelukkig vonden ze een rustig plaatsje aan de kust bij Blankenberge, en daar zouden ze ook wel gebleven zijn, als niet het grootste deel der bevolking in het plaatsje eveneens een paar dagen geleden gevlucht was, en alle winkels voor levensmiddelen niet gesloten geworden waren. Nu moet hij ook hier weg, maar aan het Maritieme Station liggen duizenden, die elk der weinige boten bestormen, en ook in de trams naar Nieuwpoort heeft hij geen plaats kunnen krijgen. Voor een rijtuig daarheen bood hij reeds 200 frank, maar niemand is voor die prijs te vinden.

Ik bied aan de dames in mijn auto morgenvroeg naar Holland te brengen, daar ik voor allen geen plaats heb, maar de familie wil blijkbaar bij elkaar blijven, en de vader zegt geresumeerd: "Als we dan moeten sterven, dan sterven we allen samen." Dat is de geest, die hen bezielt en men kan hen dan ook niet uit het hoofd praten, als de Duitsers komen, moeten ze sterven.

Maar deze dag, voor ons zo rijk aan gebeurtenissen, is hiermee nog niet afgesloten. Terwijl we bij ons avondmaal zitten, worden we ervan verwittigd, dat de politie in het café zit en wil weten wie en wat we zijn.

Een streng uitzierend commissaris van politie treedt binnen.

We tonen onze papieren, die volkomen in orde worden bevonden. De commissaris lacht fijntjes. "Ziet u, u hebt een mark gegeven aan de jongen, die u de weg heeft gewezen. Dat was verdacht, en de jongen heeft zijn plicht gedaan door onmiddellijk de politie te waarschuwen, die even kwam onderzoeken, of er nu reeds Duitsers in Oostende zijn."

Het is waar. Te Brussel heeft men Duits en Belgisch geld door elkaar op zak, en betaalt met dat, wat het eerst in de handen komt. Ik had geen frank meer en gaf de jongen een mark, die nu tot judaspenning geworden is. Maar als Hollander is dit gelukkig niet gevaarlijk. De commissaris rookt een sigaar en vertrekt bevredigd, terwijl wij nog even een glas drinken met enige Belgische officieren, die hier de aftocht der Belgen dekken. Ze bieden ons aan vannacht met de stoomboot, die het laatste restje Belgische soldaten naar Havre brengt, te vertrekken, en we zouden dolgraag hun aanbod aangenomen hebben, als de auto er niet geweest was, die we toch onmogelijk hier veilig konden achterlaten. Met een bezwaard gemoed leggen we ons te rusten, want we weten, dat de dolle vlucht de hele nacht zal doorgaan, en als toevallig iemand kans ziet met onze auto weg te komen, zal hij er zich volstrekt niet aan storen, dat het ding hem niet toebehoort.

Maar als we woensdag heel in de vroege in de garage komen, staat de wagen er gelukkig nog, alleen moeten we benzine zien te krijgen, wat niet gemakkelijk blijkt te zijn. Een Belgisch sergeant, die met een automobiel wil wegrijden, biedt ons benzine aan. Met hem ga ik naar een andere garage, waar van alles te krijgen is. De sergeant tekent ervoor, benzine, olie, carbid, alles wat we nodig hebben. Maar dat is niet alles. De bewaarder informeert heel vriendelijk of we geen auto nodig hebben, of misschien een motorfiets, geheel in orde. Slechts de benzine is schaars, maar de rest wordt toch gepakt door de Duits, dus dan heeft hij liever, dat een van ons ze meeneemt.

Nu blijkt echter tevens, waarom de sergeant me zo vriendelijk helpt. Hij wil namelijk met onze auto naar Holland, en nu ik allerlei van hem heb aangenomen kan ik de man moeilijk in de steek laten. Hij vertelt, dat bij hem in huis de Belgische generale staf woonde, en gisterenavond de laatste officieren afspraken om 6 uur vanmorgen te vertrekken en hun dienovereenkomstig bevelen gaven.

Vanmorgen echter was, maar hij verzekert, het kooitje leeg. De officieren waren, zo vertelt hij, in het holst van de nacht weggegaan, zonder iets te zeggen en lieten hem achter, terwijl de boot ook reeds vertrokken was. Aan zijn auto is iets stuk en hij smeekt ons hem mee te nemen naar Holland. Nu is het mogelijk, dat we op onze weg, via Brugge naar Sluis, de Duitsers reeds tegenkomen, en dan kunnen we natuurlijk geen Belgisch soldaat in de auto vervoeren. Hij zal zich dus spoedig in civiel steken en komt inderdaad, binnen enige minuten, als gewoon burger terug, waarop we vertrekken.

Overall lopen nog soldaten rond, zonder enige orde en meestal zonder geweer. Veel auto's met militairen snorren ons voorbij, alles in de richting van Nieuwpoort. De pleinen en straten staan vol met vluchtelingen en de meesten weten zelf niet waarheen ze willen. Bij de tramstations is het gedrang het grootst, maar daar rollend materieel ontbreekt, gaat het vervoer uiterst langzaam. En te midden van al dat gewoel vent een krantenverkoper met de Nord Maritime, die begint met "Encore une journée rassurante et réconfortante. L'ennemi a été refoulé partout dans ses attaques de jour et nuit."

Het staat daar wel zwart op wit, maar het is zeker niet te lezen op de verschrikte gezichten der ongelukkigen, die reeds dagen, velen in de regen, wachten om de Duitsers te ontlopen. Toch worden de kranten nog gretig gekocht. Vissersboten, tot zinkens toe gevuld met vluchtelingen, verlaten de haven en zelfs een baggermolen vertrekt welbeladen.

Bij het maritiem station is de verwarring zo mogelijk nog groter. Beide kaden zijn stampvol, en we zien er maar van af verder door te rijden, maar nauwelijks staan we stil, of een der vele Belgische officieren, die hier ook met hun soldaten rondlopen tussen de vluchtelingen, komt ons vragen waarheen we gaan, en als we zeggen "naar Brugge", verzoekt hij ons zijn familie daarheen terug te

brengen. Deze hebben hier twee dagen op een boot gewacht, maar daar ze bij de algemene stormloop niet mee durfden te doen, kunnen ze niet weg en besluiten nu maar naar Brugge terug te keren. Dat is tenminste verstandig, en nadat we ze ingeladen hebben, vertrekken we dadelijk langs het station naar Brugge.

Nu blijkt het echter, dat verscheidene bruggen reeds opengedraaid zijn, en we kunnen dus de grote weg niet volgen. Zo komen we langs een landweg bij het kanaal, waar een militaire post onze papieren onderzoekt. Ook de Belgen moeten hun paspoort tonen, en daarbij bemerken we, dat de sergeant op zijn militaire papieren doorgelaten wordt, terwijl het toch duidelijk is, dat hij, in zijn burgerpakje, naar Holland wil vluchten. Dit is dus een bewijs, dat het officieel goedgekeurd wordt door de Belgische autoriteiten.

Maar we hebben nog een appeltje met onze sergeant te schillen. Als straks de Duitse soldaten onze auto tegenhouden, zal het me benieuwen, wat ze zullen zeggen, als ze een Belgische soldaat erin vinden. Hij moet dus zijn papieren vernietigen, en, om zo te zeggen, in het burgerleven terugkeren, of we kunnen hem niet meenemen. Voor die keuze geplaatst, verscheurt hij zijn militaire papieren en is nu een vluchtend mecanicien.

Aan de overzijde van het kanaal komen ontelbare auto's aansnorren, alle met militairen gevuld, maar daar ook deze brug opengedraaid is en niet door de militairen gesloten kan worden, moeten ze alweer een grote omweg maken om Oostende te bereiken. Langs de grote straatweg, ten zuiden van het kanaal, die we nu volgen, komen onophoudelijk troepjes soldaten, en het blijkt uit hun mededeling, dat Brugge nu definitief door het Belgische leger verlaten is. Ook de artillerie, die we gisteren nog bij Sijsele aantroffen, is op de terugweg, te midden van drommen onvermijdelijke vluchtelingen, die ook hier weer, zonder zin in twee richtingen marcheren. Als we echter Brugge

nu binnenrijden, zien we wel, dat het door de Duitsers nog niet bezet is, en we rijden er dwars door naar de weg, die ons naar Holland moet voeren, waar we onze telegrammen hopen af te geven.

De stroom van vluchtelingen wordt hier weer onrustbarend en door de vele karren van allerlei soort, die de weg versperren, komen we uiterst langzaam voorwaarts. Hoe meer we de Nederlandse grens naderen, des te dichter worden deze drommen, waaronder zich ook vele soldaten met of zonder uniform bevinden, die zich in Holland willen laten interneren.

In Sluis, waar we nu binnenrijden, is het al even erg als in Putte. Alles is vol met vluchtelingen, en daardoor komt het ook, dat we in het postkantoor zulk een opstopping van telegrammen vinden, dat de postmeester ons mededeelt, dat hij niets meer kan aannemen, maar dat een expresbrief vanavond nog Rotterdam zal bereiken, wat echter niet gebeurd is.

We schrijven dus een uurtje in de wagen, en keren dan spoedig naar België terug om, zo mogelijk, het program verder af te werken en de bezetting van Brugge door de Duitsers, die blijkbaar ophanden is, bij te wonen en dan verder te onderzoeken hoe het met de vorderingen der Duitsers meer zuidelijk en ook bij Rijsel gesteld is.

Levensbehoeften.

Berlijn, 16 oktober.

In de lijst van de buit van Antwerpen, die Wolff gisteravond gepubliceerd heeft, komen allerlei artikelen voor, die men hier bijzonder goed kan gebruiken. De vraag is nu echter, of de hoeveelheid van dit alles niet zo klein is, dat het snel verdampft op de "gloeiende plaat" waarop het hier valt.

In een hoofdartikel over de toekomstige lot van België pleit de Vorwärts voor een toegeeflijke behandeling van dat land. “Niemand, zegt hij, zal kunnen ontkennen, dat België de vuist van het noodlot reeds zwaar gevoeld heeft. Ondanks alles is een gevoel van medelijden tegenover dat land op zijn plaats. Maar wil men ook dit niet laten wegen, dan blijft het een feit dat Duitsland met het woord dat de keizer op 4 augustus gesproken heeft: “Wij voeren geen veroveringsoorlog” voor de ogen van de beschaafde wereld een soort van verplichting op zich genomen heeft, en dat een politiek, welke op een meedogenloze onderdrukking van België uit is, stellig niet een doel van de strijd kan zijn, waarmee Duitsland op de duur gebaat zou kunnen zijn.

Duitsland en België.

Berlijn, 16 oktober.

Ik zou niet graag beweren, dat ik vermoeden kan, wat Duitslands plannen met Antwerpen zijn. Maar van de stemming in ernstige Duitse kringen merk ik toch meer dan mijn lezers. Daarom waag ik mij aan een korte beschouwing op dit netelige gebied.

Indertijd heb ik in een brief de opmerking gemaakt, dat het grote publiek hier door de pers zeer tegen België werd opgezet. Daarbij speelden niet alleen de geschiedenissen met de franc-tireurs een rol, maar het werd voorgesteld alsof België, doordat het zijn gebied tegen de doortocht van de Duitsers verdedigde, zijn recht op bestaan verspeeld had. Als de zaak niet zo bitter ernstig was, had men om de logica der Duitse bladen kunnen glimlachen. Men zet een land het pistool op de borst, en zegt beleefd: “Het spijt mij, dat de noodzakelijkheid mij dwingt tot een onrechtvaardige daad, maar: uw neutraliteit of uw leven!” Als de neutraliteit niet opgegeven wordt, drukt men af, en gaat dan met een gerustgesteld geweten verder,

bedenkende: nu ben ik in mijn recht, waarom gaf dat land niet goedschiks zijn neutraliteit op? Het heeft, door mij tot deze gewelddaad te dwingen, de dood verdiend.

Dat was zo de indruk, die de houding van de pers op mij maakt. Die van de regering was echter anders. Men herinnert zich de openhartige woorden van de rijkskanselier. Deze week kon men het weer zien in de Nord-Deutsche Allgemeine Zeitung, toen zij de onderhandelingen openbaar maakte, die tussen Engeland en België zijn gevoerd. Uit het eerste gedeelte van de publicatie bleek reeds, dat er geen sprake was van een verbond tegen Duitsland, maar dat België steun gezocht had bij Engeland, voor het geval dat Duitsland zijn neutraliteit zou schenden. De krantenlezer in een oorlogvoerend land is echter zo weinig kritisch, dat het grote publiek dit allicht over het hoofd gezien zou hebben. De regering echter verzuimde niet, aan haar publicatie ook de brief van de Belgische gezant in Berlijn toe te voegen, waarin nadrukkelijk de betekenis van de onderhandelingen wordt vastgesteld. Men had er hier dus niet naar gestreefd, door verzwijging van het een of ander - een in de geschiedenis der diplomatie niet geheel onbekende tactiek - de publicatie een voor Duitsland bijzonder gunstig karakter te geven. Men leverde door de brief van de gezant, zonder noodzakelijkheid, een verzachtend commentaar erbij. Daar men niet mag aannemen, dat dit uit gedachteloosheid is geschied, is het inderdaad een merkwaardig staaltje van objectiviteit!

Het verbaast me eigenlijk, dat men hier niet een voor de hand liggende conclusie getrokken heeft uit de twee congruente feiten. Ten eerste dat België zich tegen Duitsland zo bijzonder versterkt heeft, en dan, dat het reeds bij voorbaat bij Engeland, en misschien ook bij Frankrijk, troost gezocht heeft in zijn vrees voor het Duitse gevaar. Men zou er namelijk uit kunnen opmaken, dat de Belgische regering op hetzelfde standpunt stond als de generale staf hier. Dat

Frankrijk, en vooral Engeland, van nature zoveel braver waren dan Duitsland, wat het eerbiedigen van de neutraliteit betreft; zo naïef om dat te geloven, zijn de Belgen wel niet geweest. Als zij Duitsland, dat toch niemand sedert tal van de jaren van oorlogszuchtigheid kon beschuldigen, zo bijzonder gewantrouwd hebben, dan moest het zijn, omdat zij zelf de noodzakelijkheid inzagen waarin Duitsland in een Europese oorlog zou komen te verkeren. Mij dunkt, van Duits standpunt ligt deze verklaring buitengemeen voor de hand.

Weer anderen echter, zullen misschien op de verklaring komen: België was bijzonder goed ingelicht.

De houding van de Duitse pers dan, heeft onder het publiek een overdreven verbittering tegen België gewekt. Veel hoort men nu dan ook beweren: België moeten wij houden, het heeft niet anders verdiend. Karel V moet het nu nog ontgelden, omdat het zijn schuld was, dat België niet Duits gebleven is. (Prettig voor ons!) De heftigheid van deze meningen is echter kenschetsend voor hun ernst. Op dergelijke overwegingen bouwen de Duitse staatslieden niet hun politiek.

De Lokal-Anzeiger, die een der voorsten geweest is in de campagne tegen België, bevatte dezer dagen plotseling een hoofdartikel, dat zeer zacht en zeer verzoenend gesteld was. Het is u gedeeltelijk overgeseind, zoals ik zie. Het was gedrukt op een wijze, die ons aan het verstand scheen te moeten brengen, dat het een van de in dit blad steeds schaarser wordende officieuze inspiraties was. Het heeft in de nationalistische pers in hevige tegenspraak uitgelokt. Men had daar blijkbaar de indruk gekregen, dat dit het begin was van een campagne ten gunste van de overwonnenen. En deze bladen voelen meer voor het beginsel: "te houden wat men heeft". Desniettemin zullen zij niet kunnen verhinderen, dat een zachtere stemming tegenover België, we kunnen gerust zeggen medelijden, veld wint.

Mijn indruk, die ik uit gesprekken met vele mensen van betekenis en kennis van zaken gekregen heb, is, dat men hier minder waarde hecht aan het bezit van het land, dan aan de indruk, die een grootmoedige houding in deze op de wereld zou maken. Men heeft hier over het algemeen genomen toch geen landhonger, zelfs niet in militaire kringen, tenminste niet wat Europa betreft. Het voorbeeld van Oostenrijk met zijn vele nationaliteiten verlokt niet tot navolging. Men heeft al genoeg aan de vreemde elementen, die het rijk tegenwoordig omvat. Daar komt nog bij, dat men hier zeer wel inziet, dat men Engeland volkomen zou moeten verpletteren, voor men in het ongestoord bezit van Antwerpen zou kunnen komen. Goed ingelichte leden, zelfs felle nationalistes, antwoordden mij, als ik mijn twijfel aan de inlijving van België uitte: Ja, we weten helaas, dat er veel kans is dat ge gelijk krijgt ... Een man, die niet minder goed is ingelicht, vertelde mij het, later onjuist gebleken en op dat ogenblik nog niet bekend gemaakte, bericht, dat de Engelsen in Antwerpen vele Duitse schepen hadden doen zinken. En heftig voegde hij eraan toe: "Die zal België ons later hebben te betalen". België ...

Misschien vertel ik later eens van een heel vernuftig plan met België, dat ik hier en daar heb horen opperen, een plan, ingenieus en genereus, zij het dit laatste niet bepaald tegenover België.

Maar ik wil niet te ver gaan op dit inderdaad netelig gebied. Beschouwingen van deze aard, die thans uit Berlijn komen, vinden zo licht meer weerklank dan zij verdienen ...

Parijs, 17 oktober. Officieel bericht van 11 uur 's avonds: aan het kanaal van Ieper naar zee hebben onze mariniers een aanval der Duitsers afgeslagen.

De Duitsers in België.

Vlissingen, 18 oktober. Gisteravond om 8 uur is van de pier te Zeebrugge door de Duitsers op het Belgische lichtschip Wielingen geschoten. De bemanning verliet het vaartuig in een boot en is opgepikt door het Hollands marinevaartuig Atlas. Zij is hier zojuist geland...

Van de Brabantse grens.

Roosendaal, 18 oktober. Reeds gisteravond was hier in opdracht van de generaal-majoor, commandant der derde divisie, door burgemeester Aug. Coenen een bekendmaking aan de Belgische vluchtelingen aangeplakt, dat de heer Louis Franck, voorzitter bij de intercommunale commissie van Antwerpen, hedenmorgen te kwart voor elf van de pui van het gemeentehuis zou spreken over de bedoeling van de Duitse overheid te Antwerpen ten opzichte van de daar en in de omliggende plaatsen terugkerende uitgewekenen.

De misschien nu wel populairste staatsman van België, op wie een zo zware taak rust, welke hij met prachtige en onuitputtelijke heldhaftigheid vervult, was vanmorgen met zijn gade uit de beslommeringen van eindeloos antichambreerende mensen uitgebroken en per auto hierheen gekomen. Nooit hebben zovele duizenden de grote Roosendaalse markt gevuld. En met gejuich werd "onze Franck" door die drommen van vluchtelingen begroet. Op de hoge stoep ging hij staan, het hoofd ontbloot, het gezicht zeer bleek en met diepe sporen van vermoeidheid. Om hem heen stonden mevrouw Franck, de plaatselijke commandant, overste baron von Mülert, kolonel Greevink, burgemeester Coenen, burgemeester Wichers van Dordrecht, en later verscheen ook generaal majoor Van Terwisga in zijn auto.

Doctor Franck hield een korte toespraak, die, aan al deze tot hem opkijkende ogen te oordelen, ogen waarin nu en dan tranen welden, een diepe indruk maakte. De president sprak als volgt:

“Mevrouwen en mijnheren! Ik spreek hier namens het College van Burgemeester en Schepenen van Antwerpen, als voorzitter der intercommunale commissie, welk college in overeenstemming met de Belgische regering vóór het innemen van de stad is ingesteld. We hebben gewenst de eerste gelegenheid, die ons geboden werd, waar te nemen, om een korte mededeling tot onze uitgeweken medeburgers te richten. De Nederlandse militaire en burgerlijke overheid, die ons dat mogelijk maakt, zijn wij ten zeerste daarvoor erkentelijk en iedereen zal begrijpen, dat wij op neutrale bodem over de algemene toestanden niets anders dan een waardig stilzwijgen kunnen bewaren.

Ons land is diep ongelukkig, maar onze tegenstrevers zelf brengen hulde aan de dapperheid onzer soldaten (gejuich) en, wat we niet verloren hebben, onze eer, onze nationale fierheid zijn ongeschonden en met hen onze hoop in de toekomst. In onze ellende is de grenzeloze offervaardigheid van het Nederlandse volk en de Nederlandse regering, met hare Majesteit de Koningin en zijne Koninklijke Hoogheid de prins gemaal, ook velen een troost boven alle woorden en een merkmaal van menslievendheid. In de nood leert men zijn vrienden kennen. In de Nederlanders hebben wij onze broeders gevonden; nooit zal een Belgisch hart dat vergeten.

Over de toestanden in Antwerpen zal een kort woord volstaan. Wij willen niemand dwingen tot terugkeer. Het is als vrije mensen, dat gij moet oordelen en als moedige mensen en waardige mannen en vrouwen, wie het geschonken brood zuur is en bitter, hoe graag dan ook gegeven. De stad en het leven in de stad zijn veilig. Wij kunnen officieel en gerust aan alle ordelievende mensen aanraden om terug

te keren. Voor jonge mannen, die niet tot het leger behoren, en ongewapende burgerwachten is er niet meer reden tot vrees dan voor andere burgers. Er bestaan daarover uitdrukkelijke en geschreven verklaringen, niet alleen tegenover het stadsbestuur maar ook tegenover de Nederlandse regering afgelegd.

De toestand ten opzichte der levensmiddelen is goed, evenals in Charleroi en Brussel. Orde en kalmte moet iedereen helpen te handhaven. Voor andere dan ordelievende burgers is geen plaats. In één woord: Antwerpen wordt behandeld, zoals Brussel het sedert twee maanden is.

De Duitse overheid verklaart, dat zij alles in het werk wil stellen om de veiligheid te handhaven. De hele wereld heeft het oog op zulke beloften, aan zulke steden gedaan. Op de gemeentelijke overheid en op de intercommunale commissie van notabelen kunt u rekenen. Zij blijven aan uw hoofd en delen uw lot tot het laatste. Wij staan voor u in. (Toejuichingen).

Maar lege straten en verlaten huizen zijn moeilijk te bewaken. Iedereen moet hier aan denken. Voor een volk is stoffelijk verlies in zulke mate, als nu bij ons, een grote ramp, doch zedelijke ontzenuwing, het verlies van de zielenkracht alleen is onherstelbaar. En hoe zouden die schatten niet verloren gaan, indien weken na weken en misschien langer nog, de nu heersende toestand hier aan de grens trots alle opofferingen van Nederlandse zijde moest voortduren?

Denk daaraan, luister naar geen praatjes, toon dat gij Antwerpenaren zijt met een hart in de borst en kom terug met ons waken voor onze oude, heerlijke stad.

Toon, mevrouwen en mijnheren, dat gij nog sinjoren zijt van de mooie, oude stempel en kom weer tot betere dagen.

Dank, hartelijk dank aan Nederland en driemaal hoezee voor het Belgische vaderland!”

Op deze woorden schalde een daverend applaus. We kregen de indruk, dat nu het vertrouwen het op de vrees gaat winnen.

Londen, 18 oktober. Een even schilderachtig als treffend toneel heeft gisterenavond in het park van Wimbledon bij Londen plaats gehad. Een menigte van duizenden was daar bijeengekomen om een groet te brengen aan de Belgische vlag en aldus blij te geven van diepe sympathie voor België. Te midden van de mensenmassa was een plankier en een mast opgericht, waarop zich de (te Wimbledon woonachtige) hertog en hertogin van Vendôme met hun dochters, de prinsessen Marie Louise en Geneviève, bevonden, benevens een aantal voorname ingezetenen van het graafschap Surrey.

Toen de hertogin (een zuster van de koning der Belgen) de Belgische vlag hees, beschenen door de stralen der ondergaande zon, bliezen de in de schitterende ouderwetse uniformen gestoken trompetters van de hoogschout van het graafschap een fanfare, de menigte zwaaide met duizenden kleine Belgische vlaggen, de muziek speelde en een koor van 1500 schoolkinderen zong het Belgische volkslied.

Daarop vertoonden Chaplin, een van de leiders van de conservatieve partij, en O'Connor, een van de leiders daar nationalistische Ierse Partij, zich voor de eerste maal op dezelfde verhoging en spraken daar redevoeringen uit, het Belgische volk tot lof. Tenslotte zwoeren alle aanwezigen de volgende eed: koste wat het wil aan geld en bloed, nooit zullen wij het zwaard opsteken, voordat België bevrijd is, voordat het schadeloos is gesteld en voordat een verdrag niet

langer geldt als een stuk papier, doch als een sterke vesting, waarachter zich miljoenen Engelse vuisten bevinden om haar tot in de dood te verdedigen.